

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ**

**Розслідування кримінальних правопорушень,
пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням
підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням
прав їх законних власників (рейдерство)**

(Науково-методичні рекомендації)

**Дніпро
2021**

УДК 343.98:[343.74:343.37] (477)

О 75

Автори:

Цуцкірідзе Максим Сергійович – заступник Голови Національної поліції – начальник Головного слідчого управління, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, полковник поліції; **Дударець Руслан Миколайович** – заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління, кандидат юридичних наук, полковник поліції; **Довгунь Степан Зіновійович** – заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління, кандидат юридичних наук, полковник поліції; **Бурлака Владислав Васильович** – начальник відділу Головного слідчого управління Національної поліції України, підполковник поліції; **Кікінчук Василь Васильович** – завідувач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, майор поліції; **Пиріг Ігор Володимирович** – професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Дрок Олександр Юрійович** – старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Національної поліції України, підполковник поліції; **Солдатенко Олена Анатоліївна** – доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Павлова Наталя Валеріївна** – доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції.

Рецензенти:

Дрозд Валентина Георгіївна – Начальник відділу Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Тарасенко Олександр Сергійович – Начальник відділу Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності Міністерства внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук.

Рекомендовано до друку Вченою радою

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 11.05.2021)*

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець, С.З. Довгунь та ін.]. – Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

ISBN 978-617-7665-15-0

У науково-методичних рекомендаціях представлено основні положення щодо кримінально-правової та криміналістичної характеристик кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).

Для працівників органів охорони правопорядку України, науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти закладів освіти правничого профілю.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
Вступ	5
1. Характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство)	8
1.1. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).....	8
1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).....	18
2. Особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство)	26
2.1. Кримінальні процесуальні особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).....	26
2.2. Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): за матеріалами слідчої практики.....	33
3. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство)	50
Список використаних джерел	66

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Держгеокадастр	- Державний геологічний кадастр
Держекоінспекція	- Державна екологічна інспекція
Держсільгоспінспекція	- Державна сільськогосподарська інспекція
ДСТУ	- Державний стандарт України
ЄРДР	- Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄДРЮ	- Єдиний державний реєстр юридичних осіб
ЗД	- Земельна ділянка
ДП	- Державне підприємство
ЗМІ	- Засоби масової інформації
КК України	- Кримінальний кодекс України
КПК України	- Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	- Міністерство внутрішніх справ України
НПУ	- Національна поліція України
НС(Р)Д	- Негласні слідчі (розшукові) дії
ОДР	- Органи досудового розслідування
ООС	- Операція об'єднаних сил
ОРД	- Оперативно-розшукова діяльність
ППВСУ	- Постанова Пленуму Верховного Суду України
Мін'юст	- Міністерство юстиції України
Місце події	- Місце вчинення кримінального правопорушення
С(Р)Д	- Слідчі (розшукові) дії
СБУ	- Служба безпеки України
ФОП	- Фізична особа-підприємець

ВСТУП

Стаття 42 Конституції України гарантує кожному право на не заборонену законом підприємницьку діяльність, а стаття 6 Господарського кодексу України закріплює загальні принципи господарювання. Однак ці декларативні норми значною мірою нівелюються внаслідок поширених випадків протиправних захоплень вітчизняних суб'єктів господарювання, що чинить дестабілізуючий вплив на економічні відносини в країні. Будучи складним протиправним явищем, «рейдерство» пов'язане з низкою реальних загроз економічній безпеці, серед яких варто виокремити зростання рівня корумпованості і безробіття, монополізацію окремих сегментів ринку, втрату конкурентоспроможності, зниження виробництва, дискредитацію органів державної та місцевої влади, правоохоронних органів і судів, погіршення інвестиційного клімату, зниження рівня податкових надходжень, деформацію правової ідеології суспільства тощо.

Процеси злиття, приєднання, іншої зміни правового статусу суб'єктів господарювання традиційно регламентуються нормами цивільного і господарського законодавства України. В умовах цивілізованої ринкової економіки періодична зміна власників комерційних організацій є нормальним, загальноприйнятим механізмом регулювання відносин між учасниками ринку. Водночас в економічних реаліях сучасної України межа між, з одного боку, неналежною реалізацією суб'єктом господарювання своїх прав і обов'язків, та, з іншого, вчиненням кримінально караних діянь є розмитою. Адже наразі здебільшого йдеться не про примітивні способи отримання чужого майна (на кшталт фізичного усунення керівника підприємства) - їм на зміну прийшли переважно ненасильницькі протиправні дії, пов'язані зі штучним банкрутством юридичних осіб, заволодінням їхнім майном шляхом використання підроблених документів, використанням фіктивних нотаріальних послуг і незаконних реєстраційних дій, винесення судами неправосудних рішень тощо.

Окреслені негативні процеси зумовили появу в науковому і діловому обігу, зокрема, таких понять, як «рейдерство», «захоплення

підприємств», «корпоративний шантаж», «корпоративна війна», нормативне визначення яких відсутнє.

В економічній, періодичній, деколи в юридичній літературі та на практиці посягання на майно називають «рейдерством». Термін «рейдерство» походить від англійського «рейдер» (raider) – «військовий корабель, що виконує самостійні завдання з метою знищення морських транспортних засобів». Слово «raid» з англійської перекладається як напад, набіг, відповідно «raider» – нападник, грабіжник. Як явище, «рейдерство» в Україні виникло пізніше, ніж в Європі.

За своїм юридичним змістом і властивими цьому явищу рисами протиправне захоплення суб'єктів господарювання означає суспільно небезпечну поведінку, яка полягає в ретельно підготовленому, організованому та ззовні правильно оформленому заволодінні суб'єктом господарювання.

Відповідно до відомостей, наданих слідчими підрозділами головних управлінь Національної поліції, за 2020 рік слідчими Національної поліції розслідувалося 123 кримінальне провадження про злочини, пов'язані з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), що на 13 більше, ніж за аналогічний період 2019 року (108). Найбільше розслідувалося кримінальних проваджень у Дніпропетровській – 24, Київській – 21, Вінницькій – 15, Кіровоградській – 11, Черкаській – 9, Харківській, Херсонській – по 7, Житомирській – 4, Львівській – 3, Полтавській – 2, Донецькій, Сумській, Хмельницькій – по 1 областях, м. Києві – 15.

Упродовж 2020 року слідчими розпочато досудове розслідування у 36 кримінальних провадженнях за фактами «рейдерства» (Київська – 11, Вінницька – 10, Дніпропетровська – 5, Кіровоградська, Черкаська, Харківська – по 2, Полтавська, Херсонська – по 1 області та м. Київ – 2), що на 14 кримінальних проваджень менше, ніж за аналогічний період 2019 року (50).

Крім того, відповідно до відомостей, наданих слідчими підрозділами головних управлінь Національної поліції, упродовж 2020 року в провадженні

перебувало 82 кримінальних проваджень, пов'язаних з незаконним заволодінням сільськогосподарськими землями, захоплення (поглинання) підприємств в аграрному секторі економіки, що на 32 менше, ніж у 2019 році (110), зокрема у Вінницькій – 15, Київській – 10, Кіровоградській, Полтавській, Харківській – по 9, Житомирській – 5, Дніпропетровській, Одеській, Сумській, Черкаській – по 3, Херсонській, Львівській – по 1 областях, м. Київ – 7.

У 2020 році слідчими розпочато досудове розслідування у 17 кримінальних провадженнях за фактами «рейдерства» в аграрному секторі економіки у Вінницькій – 7, Полтавській – 3, Кіровоградській, Харківській – по 2, Дніпропетровській, Київській, Львівській – по 1 областях), що майже вдвічі менше, ніж у 2019 році (40).

Тому, враховуючи, що указані протиправні дії призводять до порушення прав суб'єктів господарювання, що в цілому призводить до погіршення економічного стану держави, адже призводить до зниження рівня закордонних інвестицій, і взагалі авторитету держави на міжнародній арені, дана тема актуальна для дослідження.

Сподіваємося, що представлені методичні рекомендації допоможуть правоохоронцям ефективно розслідувати та протидіяти даним кримінальним правопорушенням.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)

Характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), є суттєвою проблемою сьогодення. На думку авторів методичних рекомендацій особливості кримінально-правової характеристики відповідних кримінальних правопорушень полягають саме в тому, що поняття «рейдерства» не врегульовано законодавчо, але враховуючи наявний перелік ознак у КК України, що містять склади кримінальних правопорушень вченим та практикам вдається визначити зміст поняття «рейдерства», як для використання в науковому просторі так і для кваліфікації діянь осіб.

У свою чергу, на нашу думку, питання надання ґрунтовної характеристики кримінальним правопорушенням, пов'язаним з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників поглибить та розширить основний об'єкт і предмет методичних рекомендацій.

1.1. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство)

Перш ніж розглядати специфіку розслідування указаних видів кримінальних правопорушень, пропонуємо розглянути їх кримінально-правову характеристику, адже елементи кримінально-правової характеристики можна віднести до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Враховуючи значний обсяг складів кримінальних правопорушень,

пропонуємо здійснити їх розподіл на декілька груп класифікуючи їх за родовим об'єктом, а саме:

I група – кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним поглинанням та захопленням підприємств (вчинені у сфері господарської діяльності), серед яких: 1) підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (стаття 205⁻¹ КК України); 2) протидія законній господарській діяльності (стаття 206 КК України); 2) протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (стаття 206⁻² КК України); 3) доведення до банкрутства (стаття 219 КК України); 4) незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (стаття 231 КК України).

II група – кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним захопленням сільськогосподарських земель, а саме – самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (стаття 197⁻¹ КК України).

III група – кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням прав законних власників підприємств, сільськогосподарських земель, а саме: кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян), серед яких: 1) викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (стаття 357 КК України); 2) підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток та штампів (стаття 358 КК України).

Перш за все, пропонуємо надати кримінально-правову характеристику кримінальних правопорушень першої групи, адже саме вони посягають на суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Так, **безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого стаття 205⁻¹ КК України є встановлений порядок державної реєстрації юридичних осіб та ФОПів, покликаний забезпечити, у тому**

числі, законний порядок здійснення господарської діяльності. **Додатковий обов'язковий об'єкт** – це встановлений законодавством про державну реєстрацію порядок обігу окремих видів документів, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 205¹ КК України є документи, які відповідно до закону подаються для державної реєстрації юридичних осіб або ФОП. До таких, наприклад, належать заява про державну реєстрацію створення юридичної особи і заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування (реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства) є навіть не документами, а їхніми бланками (формами, розробленими органами державної влади на підставі галузевих нормативних актів), до яких заявниками вносяться певні відомості.

Об'єктивна сторона розглядуваного кримінального правопорушення полягає у внесенні завідомо неправдивих відомостей у документи, які подаються для проведення державної реєстрації суб'єктів господарювання.

Безпосереднім об'єктом протидії законній господарській діяльності, що передбачена статтею 206 КК України, слід вважати правовідносини, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, покликані забезпечити стабільність господарського обороту, свободу підприємництва і дотримання засад добросовісної конкуренції. Також при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 206 КК України, **додатковими об'єктами** виступають (залежно від характеру погрози) право людини на особисту недоторканість або власність. У разі вчинення кваліфікованих видів цього кримінального правопорушення його додатковими об'єктами слід визнавати також правовідносини з приводу охорони життя і здоров'я особи, забезпечення встановленого порядку здійснення службових повноважень тощо.

Елементами об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення є висунення протиправної вимоги, поєднаної з погрозою застосування насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їх майна. Вимога може полягати у категорично висловленій пропозиції: 1) припинити займатися господарською діяльністю; 2) обмежити таку діяльність; 3) укласти угоду; 4) не виконувати укладену угоду.

Що стосується кримінального правопорушення, передбаченого статтею 206⁻² КК України, то слід зазначити, що досудове розслідування указанного кримінального правопорушення здійснюється детективами Національного антикорупційного бюро України (на підставі статті 216 КПК України). Ми надаємо коротку кримінально-правову характеристику указанного кримінального правопорушення для усвідомлення працівниками органами Національної поліції особливостей правильної кваліфікації діяння, однак зупинятись на особливостях його розслідування не будемо, оскільки це не входить до предмету та завдань нашого дослідження.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 206⁻² КК України є встановлений порядок здійснення господарської діяльності, свобода підприємницької діяльності, а **додатковим** – власність.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 206⁻² КК України є майно підприємства, установи, організації.

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення може бути вчинене у формі протиправного заволодіння майном шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації.

Тобто кримінально караним за статтею 206⁻² КК України є лише протиправне заволодіння майном, яке відбулося внаслідок вчинення відповідного правочину. Своєю чергою, цим діям має передувати підробка або викрадення документів установи, підприємства або організації, майном якої прагнуть заволодіти.

Під підробленням потрібно розуміти, як повне виготовлення сфальсифікованого документа так і часткову фальсифікацію змісту справжнього документа.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 206⁻² КК України, залежно від того, на що спрямоване посягання, є: 1) правовідносини щодо забезпечення законного порядку зайняття господарською діяльністю в частині захисту суб'єктів господарювання від протиправного вилучення майна з їхнього законного володіння; 2) корпоративні права фізичних або юридичних осіб.

Додатковими обов'язковими об'єктами складу даного кримінального правопорушення є власність і встановлений порядок документообігу; такими саме об'єктами кваліфікованих різновидів кримінального правопорушення (частини друга, третя статті 206⁻² КК України) виступають фізична і психічна недоторканність особи, її здоров'я, порядок виконання покладених на службову особу повноважень.

Спосіб є обов'язковим елементом об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 206⁻² КК України, оскільки у диспозиції статті зазначено, що протиправне заволодіння майном може бути вчинено лише шляхом вчинення правочинів.

При цьому, **частина третя статті 206 КК України передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, як одну з обов'язкових ознак особливо кваліфікованого складу протидії законній господарській діяльності. У цьому разі умисел винного повинен охоплювати передбачення неминучості або можливості настання наслідків у вигляді заподіяння великої шкоди або спричинення інших тяжких наслідків.**

Суб'єкти кримінальних правопорушень, передбачених статтями 205⁻¹, 206, 206⁻² КК України, є загальними, тобто особи, які досягли 16-річного віку, крім випадків, коли це кримінальне правопорушення вчиняється службовою особою з використанням службового становища. У такому разі суб'єкт – спеціальний.

Суб'єктивна сторона указаних кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом.

Мотив та мета не є обов'язковими ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених **статтями 205⁻¹, 206, 206⁻² КК України**. Проте, слід зауважити, що на підставі аналізу положень частини другої пункту 15 ППВСУ від 6 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику в справах про злочини проти власності», можна стверджувати, що особа винна у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 206 КК України, мала усвідомлювати й ставити собі на меті протидіяти законній господарській діяльності у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі. Тобто винний ставить перед собою чітке завдання – перешкодити діяльності суб'єкта господарювання. Саме для досягнення такої мети він вчиняє всі подальші дії – підшуковує співучасників, обирає спосіб, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення, продумує послідовність своїх дій тощо.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 219 КК України є суспільні відносини у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності своїх фінансових зобов'язань.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 219 КК України полягає у вчиненні дій, які призводять до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, і заподіянні внаслідок цього великої матеріальної шкоди державі чи кредитору.

Суб'єктом указанного кримінального правопорушення є особа, яка досягла 16-річного віку і є: 1) власником (у тому числі співвласником чи учасником) суб'єкта господарської діяльності; 2) службова особа суб'єкта господарської діяльності, які, виходячи із організаційно-правової форми відповідної юридичної особи, мають повноваження, необхідні для вчинення передбачених статтею 219 КК України дій.

З суб'єктивної сторони доведення до банкрутства є умисним кримінальним правопорушенням. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони

є також мотив – корислива чи інша особиста заінтересованість винної особи або її бажання задовольнити ті чи інші інтереси третіх осіб.

Ставлення винного до заподіяної майнової шкоди може характеризуватися прямим або непрямим умислом.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 231 КК України є суспільні відносини у сфері охорони комерційної та банківської таємниці. **Додатковим об'єктом** є право інтелектуальної власності.

Предметом кримінального правопорушення є відомості, що становлять банківську або комерційну таємницю.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 231 КК України може виражатися у двох формах. У першій формі – це вчинення дій, спрямованих на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю. При вчиненні кримінального правопорушення в другій формі об'єктивну сторону характеризують: а) дії – незаконне використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; б) наслідок – істотна шкода суб'єкту господарської діяльності; в) причинний зв'язок між діями та наслідком. У цілому склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 231 КК України, є формально-матеріальним.

Істотна шкода суб'єкту господарської діяльності – це оціночне поняття, що означає необхідність у кожному конкретному випадку вчинення кримінального правопорушення і з урахуванням конкретних обставин справи встановлювати істотність шкоди, заподіяної незаконним використанням відомостей, які становлять комерційну або банківську таємницю. Така шкода може бути майновою (втрата або пошкодження майна, додаткові витрати або недержані доходи) або виступати в інших формах (наприклад, шкода діловій репутації суб'єкта господарювання).

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 231 КК України – особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона указанного кримінального правопорушення визначається по-різному залежно від форм вчинення кримінального

правопорушення. У першій формі – це: а) прямий умисел на вчинення дій, спрямованих на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; б) спеціальна мета – розголошення або інше використання цих відомостей. У другій формі – прямий умисел на незаконне використання зазначених відомостей і умисел або необережність щодо заподіяння істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності.

Переходячи до другої групи кримінальних правопорушень, одразу зазначимо, що **безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 197⁻¹ КК України** є земельні відносини як суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.

Предметом указанного кримінального правопорушення є земельна ділянка як об'єкт права власності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 197⁻¹ КК України полягає у самовільному зайнятті земельної ділянки, а також у самовільному будівництві будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці.

При цьому, для встановлення об'єктивної сторони указанного кримінального правопорушення необхідно підтвердити настання суспільно небезпечних наслідків – спричинення її власнику чи законному володільцю значної шкоди, тобто шкоди, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 197⁻¹ КК України – особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона указанного кримінального правопорушення характеризується умисною виною, а також корисливими мотивом і метою.

Далі пропонуємо надати **кримінально-правову характеристику кримінальних правопорушень, які ми віднесли до третьої групи, що посягають на авторитет суб'єктів господарювання, тобто посягають на права їх законних власників.**

Одразу зауважимо, що ми будемо розглядати виключно склади кримінальних правопорушень, передбачених частиною першою та другою статті 357 КК України, оскільки частиною третьою статті 357 КК України передбачено незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом, що не входять до предмету нашого дослідження.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою та другою статті 357 КК України є встановлений законодавством порядок ведення, обігу і використання офіційних та деяких приватних документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також прав і законних інтересів громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою та другою статті 357 КК України є: 1) офіційні документи, штампи, печатки; 2) приватні документи, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених частиною першою та другою статті 357 КК України, виражається у таких альтернативних діях стосовно відповідних документів, штампів, печаток: 1) викрадення; 2) привласнення; 3) вимагання; 4) заволодіння шляхом шахрайства; 5) заволодіння шляхом зловживання особи своїм службовим становищем; 6) знищення; 7) пошкодження; 8) приховування.

Суб'єкт указаних кримінальних правопорушень – загальний.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Якщо предметом посягання виступають особливо важливі документи, штампи, печатки, умислом винного має охоплюватись усвідомлення специфічних ознак предмета кримінального правопорушення.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 357 КК України, є мотив - корисливий або інші особисті інтереси.

Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 358 КК України аналогічний предмету статті 357 КК України.

Предметом указанного кримінального правопорушення є:

- 1) посвідчення або інший документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією незалежно від форми власності, громадянином-підприємцем, приватним: нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків; 2) печатки, штампи, бланки підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, інші офіційні печатки, штампи, бланки.

Предметом даного кримінального правопорушення не визнаються документи, які хоч і мають певне юридичне значення, але не надають конкретних прав або не звільняють від обов'язків (наприклад, різноманітні заявки, запити, характеристики, супроводжувальні листи, вкладиші до посвідчень, первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 358 КК України виражається у таких формах: 1) підроблення посвідчення або іншого документа з метою використання його як самим підроблювачем, так і іншою особою; 2) збут підробленого документа; 3) виготовлення підроблених печатки, штампку або бланку; 4) збут таких штампів, печаток, бланків (частина перша статті 358 КК України); 5) використання завідомо підробленого документа (частина четверта статті 358 КК України).

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 358 КК України загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 358 КК України характеризується прямим умислом. Обов'язковою суб'єктивною ознакою підроблення документа, виготовлення підробленого

штампа, печатки або бланку є мета використання зазначених предметів як підроблювачем, так і іншою особою. Мета використання підробленого документа означає прагнення винного отримати певні права або звільнитись від обов'язків і має конкретний характер.

1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство)

До основних елементів криміналістичної характеристики указаних кримінальних правопорушень, відносять: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення в його широкому розумінні; 2) предмет злочинного посягання; 3) місце і час вчинення кримінального правопорушення 4) особу злочинця; 5) особу потерпілого; 6) слідову картину в її широкому розумінні.

Основним елементом криміналістичної характеристики, з якого зазвичай її починають, є **типовий спосіб кримінального правопорушення**, тобто характер дій злочинця, що виражається у певній системі операцій і прийомів. Його структура охоплює: способи підготування до злочинного діяння; способи його вчинення; способи приховування (маскування).

Під готуванням до кримінального правопорушення розуміється підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення (стаття 14 КК України).

Серед типових способів підготовки до протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель можна виділити такі: 1) планування кримінального правопорушення; 2) підшукування інформації юридичного і особистого характеру (наприклад, про цінні активи підприємства, фінансовий стан, структуру статутного капіталу, кредиторів, дебіторів, засновників, керівництво, розташування приміщень та земель), що дає

можливість чинити тиск; 3) крадіжка та підробка документів, що будуть в подальшому подаватися у відповідні інстанції для отримання дозволів чи інших документів; 4) участь у масових безладах на підприємстві; 5) ухвалення окремих незаконних рішень посадовими особами органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування, які, як спершу видається, не мають прямого відношення до земельної ділянки чи підприємства, але в подальшому призводять до суперечок і колізій у визначенні її власника; 6) влаштування огороження, встановлення охорони, блокування вільного доступу до об'єкту, спорудження тимчасових виробничих і будівельних споруд, облаштування під'їзних шляхів, підведення тимчасових інженерних мереж, знищення чужого врожаю, або незаконне засадження сільськогосподарських угідь тощо; 7) підшукування осіб, які є службовими особами суб'єкта господарювання та вступ із ними у змову задля подальшого вчинення кримінальних правопорушень, отримання комерційної чи банківської таємниці, бланків документів, тощо.

Спосіб безпосереднього вчинення кримінального правопорушення свідчить про те, які особа здійснює суспільно-небезпечне діяння, які засоби, прийоми та методи вона застосовує для цього. Для злочинної дії він характерний насамперед як активна, вольова суспільно-небезпечна поведінки особи. Дані про спосіб кримінального правопорушення дають змогу повно встановити сліди, їх локалізацію, особливості механізму слідоутворення.

Ураховуючи те, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є елементом об'єктивної сторони (передбачає її реалізацію та полягає у вчиненні конкретних дій), то на способах вчинення указаних кримінальних правопорушень, окремо зупинятися не будемо, адже ми вже розглянули їх у попередньому підпункті.

Приховування кримінальних правопорушень більшість криміналістів розглядають як одну з форм протидії розслідуванню. За змістовною стороною приховування кримінальних правопорушень можна розділити на такі групи: приховування кримінальних правопорушень шляхом утаювання інформації; приховування інформації шляхом знищення інформації, у тому числі

матеріальних об'єктів; приховування кримінальних правопорушень шляхом маскуванню інформації з метою змінення уявлення про спосіб вчинення кримінальних правопорушень, особи злочинця; приховування кримінальних правопорушень шляхом фальсифікації інформації.

Серед **типових способів приховування**, що можуть бути використані злочинцем після протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, насамперед потрібно назвати: 1) заходи, спрямовані на створення нових правовстановлюючих документів чи внесення змін до вже існуючих, що засвідчують певні юридичні факти; 2) приховування кримінальних правопорушень шляхом маскуванню іншими (наприклад, подання заяви про втрату частини правовстановлюючих документів); 3) спрямування безпідставних скарг у відповідні інстанції на дії суб'єктів господарювання; 4) передання незаконно зайнятої ЗД чи підприємства третім особам нібито на законних підставах; 5) банкрутство або доведення до нього (що може виступати і як окремий факт вчинення кримінального правопорушення і як приховування вчинення кримінального правопорушення); 6) умисне зниження вартості підприємства і викуп його активів (нагадує метод банкрутства, але менш витратний і тривалий. Полягає в наступному: проти підприємства може бути подано безліч позовів до судових органів, що вплине на репутацію і, в подальшому, на вартість активів); 7) закупівля / скупка акцій (суть така: підставні особи скуповують акції компанії в акціонерів (частіше у міноритаріїв) за невеликі кошти, а в результаті такої скупки рейдери отримують блокуючий і контролюючий пакет акцій, що дає їм можливість впливати на подальшу долю компанії (зміна керівництва, продаж активів, злиття з іншою компанією та інше); 8) внесення змін до документів, що спричиняють порушення роботи підприємства (наприклад, під час операцій з акціями; під час організації і проведення повторних зборів; у разі призначення нового директора; при впливі щодо скликання загальних зборів акціонерів; реєстрації емісії цінних паперів; реєстрації змін в реєстрі; реєстрації переходу прав на нерухомість; внесенні змін до реєстру акціонерів, в засновницькі документи і т. д.; продажу майна) тощо.

Місцем вчинення кримінального правопорушення є юридична адреса і фактичне місце знаходження (підприємств, їхніх філій, сільськогосподарських земель тощо).

Звертаємо увагу, що землі сільськогосподарського призначення – це землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, зокрема й інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

Час учинення указаних кримінальних правопорушень обирається з урахуванням кількох факторів: 1) якщо це кримінальні правопорушення віднесені до першої групи, то це робочий час підприємств, установ, організацій відносно яких планується протиправне поглинання чи захоплення, а також робочий час суб'єктів, які причетні до вчинення таких дій (реєстратори, нотаріуси, посадові особи органів державної влади чи місцевого самоврядування та ін.); 2) якщо це кримінальні правопорушення, віднесені нами до другої та третьої груп, то це час, коли злочинець може вільно зайти до приміщення, де знаходиться документ, печатка чи штамп або проникнути на території земельної ділянки, будівлі, і час, коли ніхто не зможе побачити чи підтвердити факт заволодіння документом, печаткою, штампом, або захопленням землі, будівлі (переважно обирається нічний час).

Особливістю **суб'єкта указаних кримінальних правопорушень** є його високий освітній рівень. Надаючи криміналістичну характеристику **особи «рейдера»** слід виокремлювати три основні групи осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав суб'єктів господарювання: 1) особи, які погоджуються оформити на себе підприємство, земельну ділянку, часто необізнані про злочинні дії організаторів, яких до вчинення відповідних кримінальних правопорушень підштовхує низький рівень доходів, матеріального благополуччя; 2) партнери (співзасновники) по бізнесу, тобто особи, які мають різну кількість акцій, а

також колишні учасники підприємства, які вдаються до махінацій з метою переходу контролю над суб'єктом господарювання; 3) інші форми протиправної поведінки реалізуються в складі групи осіб, у тому числі організованої, або навіть у складі злочинної організації, у зв'язку з чим таку групу можна умовно позначити як злочинну «рейдерську» групу.

Якщо розглядати злочинні групи, то вони, як правило, мають такі підрозділи (звісно, ці «підрозділи» не формалізовані, вони існують суто функціонально): **«Центр»** – осередок прийняття стратегічних рішень та забезпечення найбільш серйозної владної підтримки, що координує діяльність інших підрозділів та контактує із замовниками (якщо сам не є замовником); **«Юридичний підрозділ»** – розробляє та втілює юридичний сценарій загарбання згідно з прийнятими стратегічними рішеннями; **«Силовий підрозділ»** – забезпечує безпосереднє заволодіння об'єктом. До цього підрозділу належать колишні працівники МВС, учасники ООС та інші, які інституціолізовані як підконтрольна охоронна фірма, громадські об'єднання тощо; **«Інформаційний підрозділ»** – забезпечує бажане висвітлення поглинання та негативне сприйняття суспільством керівництва та акціонерів товариства, власників сільськогосподарських земель – об'єкта нападу, через публікацію низки замовлених матеріалів у місцевих та центральних ЗМІ.

За функціональними ознаками учасників злочинних груп, діяльність яких спрямована на кримінальні поглинання активів юридичних осіб, можна класифікувати так: 1) особи, що оцінюють економічну складову юридичної особи, що поглинається (мають вищу економічну освіту, вік 25-35 років); 2) особи, що розробляють план і способи перехоплення права управління і користування майновими комплексами і іншими активами юридичних осіб, що поглинаються, їх практичну реалізацію (плану) і застосування (способів); 3) особи, які залучаються до реалізації лише окремих кримінальних дій, що мають підготовчий характер у загальній схемі механізму злочинної діяльності; 4) особи, що організувалися і об'єдналися у напрямі реалізації злочинного діяння.

Слід звернути увагу, що досить часто до вчинення указаних кримінальних правопорушень залучаються посадові особи спеціальних органів, що здійснюють функції щодо розпорядження підприємством чи землею на підвідомчій території, з видачі правоустановчих документів на землю, підприємство, до яких зокрема належать: посадові особи органів Держгеокадастру та його територіальних органів; посадові особи органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, посадові особи ДП «Центр державного земельного кадастру», посадові особи ДП «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою», посадові особи територіальних підрозділів регіональних відділень Фонду державного майна України, посадові особи сільськогосподарських підприємств. Указані суб'єкти є службовими особами, а тому їх дії потребують додаткової кваліфікації за статтями 364, 366, 368 КК України та ін.

Потерпілим від указаних кримінальних правопорушень виступають як державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці, юридичні особи. Слід звернути увагу, що до кримінального провадження у якості потерпілих слід залучати представників указаних суб'єктів господарювання.

Так, потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником, а представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, і особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) документами, передбаченими статтею 50 КПК України, – якщо представником потерпілого є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні; 2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником потерпілого є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю – якщо представником потерпілого є працівник юридичної особи, яка є потерпілою (стаття 58 КПК України).

Сліди вчинення кримінального правопорушення у своїй сукупності утворюють слідову картину. Такі сліди, з огляду на досліджувані нами кримінальні правопорушення, завжди відображаються у документах. Вони зазвичай відносяться до групи інтелектуальних підробок та потребують детального вивчення, аналізу та порівняння з іншими документами та даними. Це значно ускладнює роботу щодо їхнього виявлення, оскільки вимагає застосування спеціальних методів для їхньої перевірки.

Під час виявлення та досудового розслідування в документах можна виявити певні розбіжності, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Зокрема такі суперечності можна встановити: 1) в окремому документі (шляхом розгляду окремого документа, відсутності заповнення одного чи кількох реквізитів); 2) у разі наявності декількох документів, які відображають одну взаємопов'язану операцію; 3) у разі наявності в документах даних, що відображають рух однорідних матеріальних цінностей.

Проаналізувавши думки провідних криміналістів, можна запропонувати таку класифікацію слідів на сучасному етапі: 1) залежно від місця, де залишилися сліди (ідеальні, матеріальні, віртуальні); 2) залежності від механізму слідоутворення (об'ємні та поверхневі, позитивні та негативні, локальні та периферичні); 3) за станом об'єктів слідоутворення під час взаємодії (статичні та динамічні); 4) за походженням (сліди механічного, термічного, хімічного і мікробіологічного впливу); 5) за формою (поверхневі, рельєфні, наскрізні); 6) залежно від виду слідоутворюючих об'єктів (сліди людини, тварини, речей, речовин).

Аналіз змісту указаних кримінальних правопорушень дає підстави виокремити як мінімум чотири особливі групи, притаманні саме цьому кримінальному правопорушенню слідів: 1) земельна ділянка; 2) документи; 3) будівлі та споруди; 4) інформація в пам'яті людей.

З огляду на типові способи кримінального правопорушення, його типовими слідами можуть бути: 1) зміни, які відбулися на земельній ділянці після її захоплення чи поглинання; 2) сліди, які залишені сільськогосподарською технікою; 3) сліди шин транспортного засобу(ів); 4) сліди рук; 5) сліди взуття; 6) сліди, які залишені від огорожувальних предметів; 7) сліди, залишені різноманітними інструментами; 8) неналежно оформлені або підроблені правовстановлюючі документи (державний акт на право власності на земельну ділянку чи підприємство, державний акт на право постійного користування земельною ділянкою, договір оренди та інше). Також сліди вчинення кримінального правопорушення залишаються у документах, що містять інформацію про призначення земельної ділянки, підприємства та їх власників, в проектній документації, сліди підроблення печаток, довідок, бланків тощо; 9) ідеальні сліди (показання свідків, потерпілого, підозрюваного); 10) сліди, які залишилися після видобування корисних копалин; 11) сліди від вирощування сільськогосподарських культур; 12) сліди, залишені від розміщення товарів, техніки, будівельних матеріалів; 13) сліди від тварин, які використовувались як засоби вчинення кримінального правопорушення; 14) сліди від механізмів для проведення будівельних чи інших робіт тощо; 15) сліди від пошкодження зелених насаджень або руйнування будівель чи споруд.

Специфіка кримінальних правопорушень, що перешкоджають господарській діяльності, така, що матеріальні носії (у цьому випадку – документи) в більшості міститимуть сліди про приховування кримінального правопорушення. Це означає, що доказова інформація, отримана з них, матиме ймовірний характер, тобто отримає статус непрямого доказу. Тому основними джерелами доказової інформації є так звані нематеріальні носії: суб'єкти кримінального правопорушення, свідки тощо.

У зв'язку з цим під час планування розслідування значна увага повинна приділятися допитам підозрюваних, співучасників кримінального правопорушення, потерпілих, свідків.

2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)

2.1. Кримінальні процесуальні особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство)

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) має ряд особливостей, які стосуються: 1) організації, проведення й фіксації огляду місця вчинення кримінального правопорушення; 2) залучення до кримінального провадження представника юридичної особивідносно якої було здійснено протиправне поглинання та захоплення підприємства, сільськогосподарських земель з порушенням прав їх законних власників (рейдерство); 3) витребування документів, які підтверджують право власності (чи користування) земельною ділянкою від органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель; 4) обставин, що підлягають доказуванню; 5) встановлення осіб, причетних до кримінального правопорушення.

Розглянемо кримінально-процесуальні особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), більш докладно.

Особливості організації, проведення й фіксації огляду місця події полягають у: 1) з'ясуванні черговим органу Національної поліції і слідчим місця знаходження об'єкта протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель з порушенням прав їх законних власників (рейдерство). Для цього зручно використовувати відомі черговому органу

Національної поліції, слідчому і заявнику орієнтири (населений пункт) із зазначенням місця розташування сільськогосподарських земель або підприємства; 2) залученні до огляду сільськогосподарських земель або підприємства особи, відносно якої було вчинено рейдерські дії з метою виявлення слідів злочину, злочинця чи інших речових доказів; з'ясування обстановки події; виявлення інших обставин, що мають значення для кримінального провадження; 3) обов'язковій присутності понятих при проведенні огляду місця події відповідно до абзацу 2 частини сьомої статті 223 КПК України **лише в тому разі**, коли об'єкт, що оглядається, є володінням особи, тобто перебуває у **приватній власності**; 4) огляді сільськогосподарських земель, які є місцем події час огляду і належить фізичній чи юридичній особам (перебуває у приватній власності), огляд місця події обов'язково має проводитись на підставі ухвали слідчого судді (частина друга статті 237 та частина друга статті 234 КПК України); 5) обов'язковому залученні спеціаліста до проведення огляду місця події та по можливості землевпорядників місцевих рад; працівників Держгеокадастру, Держекоінспекції, Держсільгоспінспекції; інших фахівців. При проведенні огляду місця події особлива увага повинна бути приділена складанню протоколу. При його складанні в описовій частині необхідно вказати: межі місця події, його місцезнаходження; загальну характеристику приміщення чи місцевості або її ділянки, що є місцем події (адреса будівлі чи земельної ділянки, кількість поверхів, якщо будівля багатоповерхова, розташування будівлі відносно навколишнього оточення); Після оформлення протоколу слідчий: складає плани місця події (орієнтовні, оглядові, детальні – обов'язково з дотриманням масштабу), схеми та інші додатки (фототаблиці, відео- та аудіозаписи тощо); вживає заходів щодо вирішення заяв, які надійшли від учасників огляду; вирішує питання до збереження тих об'єктів, що мають доказове значення, але їх неможливо чи недоцільно вилучати з місця події (великогабаритна техніка, яка використовувалася при самовільному будівництві); упаковує вилучені з місця події речі.

Від **юридичної особи, відносно якої було** протиправне поглинання підприємства, сільськогосподарських земель з порушенням прав їх законних власників; необхідно отримати наступні документи:

– витяг з Держгеокадастру про земельну ділянку (це документ, що підтверджує наявність відомостей про земельну ділянку у Держгеокадастрі та містить дані про площу земельної ділянки, цільове призначення, обмеження у використанні, склад земельних угідь та інші відомості). Складовою витягу є кадастровий план земельну ділянку; – документи, які підтверджують право власності (чи користування) земельну ділянку;

– належно засвідчену, прошиту та пронумеровану копію Технічної документації із землеустрою щодо передання земельну ділянку в оренду, погодженої відділом Держгеокадастру;

– належно завірені копії рішення сільської, селищної, міської ради «Про передачу земельної ділянки у приватну власність і користування»;

– з управління Держгеокадастру витребувати інформацію: про те, за ким та на підставі яких документів зареєстрована земельна ділянка; копію Державного акта на право власності на земельну ділянку; копію договору купівлі-продажу земельну ділянку; копії документів Держгеокадастру (індексні кадастрові карти (плани) України, областей, районів, сіл, селищ, міст; індексні кадастрові карти (плани) кадастрової зони, кадастрового кварталу; кадастрові карти (плани) областей, районів, сіл, селищ, міст, інші тематичні карти (плани), перелік яких встановлюється Порядком ведення Держгеокадастру; Поземельні книги), а також документів, що стали підставою для внесення відомостей до нього (вилучення оригіналів таких документів забороняється). Також до Держгеокадастру включаються такі відомості про земельні ділянки: кадастровий номер; місце розташування; опис меж; площа; міри ліній по периметру; координати поворотних точок меж; дані про прив'язку поворотних точок меж до пунктів державної геодезичної мережі; дані про якісний стан земель та про бонітування ґрунтів; відомості про інші об'єкти Держгеокадастру, до яких територіально (повністю або частково) належить земельна ділянка; цільове

призначення (категорія земель, вид використання земельної ділянки в межах певної категорії земель); склад угідь із зазначенням контурів будівель і споруд, їх назв; відомості про обмеження у використанні земельних ділянок; відомості про частину земельної ділянки, на яку поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки; нормативна грошова оцінка; інформація про документацію із землеустрою та оцінки земель щодо земельної ділянки та інші документи, на підставі яких встановлено відомості про земельну ділянку

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з рейдерством, має особливості залучення до кримінального провадження представника юридичної особи, відносно якої було протиправне поглинання підприємства, сільськогосподарських земель з порушенням прав їх законних власників. Цей представник у таких кримінальних провадженнях виступає одноособово як представник потерпілого і як представник цивільного позивача. Юридичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдана майнова шкода, слід визнавати потерпілим на підставі статті 55 КПК України. Ця ж юридична особа у зв'язку з завданням їй майнової шкоди набуває статусу цивільного позивача на підставі статті 61 КПК України після пред'явлення в кримінальному провадженні цивільного позову.

При залученні до кримінального провадження представника юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, потрібно враховувати положення статей 58, 63 КПК України. Відповідний працівник юридичної особи повинен надати слідчому документи, необхідні для участі в кримінальному провадженні як представника потерпілого і цивільного позивача (цієї юридичної особи):

– копії установчих документів юридичної особи – якщо представником потерпілого, цивільного позивача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

– довіреності – якщо представником потерпілого, цивільного позивача є працівник юридичної особи, яка є потерпілим, цивільним позивачем. Як правило, представником потерпілого і цивільного позивача в кримінальних

провадженнях зазначеної категорії виступає **юрист відповідної юридичної особи;**

– свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордеру або договору із захисником у разі, якщо керівник юридичної особи, якій завдана шкода виявить бажання щоб інтереси юридичної особи в кримінальному провадженні представляв адвокат. Залучення адвоката керівником юридичної особи не є характерним для таких кримінальних проваджень.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із пошкодженням об'єктів електроенергетики, **підлягають доказуванню наступні, передбачені в статті 91 КПК України, обставини:**

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації). Необхідно зазначити, що способом вчинення злочину, передбаченого статтею 206 КК України є вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації;

2) винуватість обвинуваченого у протиправному поглинанні підприємства, сільськогосподарських земель з порушенням прав їх законних власників, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Відповідальність за статтею 206² КК України настає в разі доказування умисної форми вини при вчиненні діяння, спрямованого на заволодіння майном юридичної особи або частки права на це майно, що належить її учаснику:

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Майнова шкода визначається за допомогою витребування довідки про вартість захопленого майна, розрахунку вартості пошкодженого майна і калькуляції щодо відновлення пошкодженого майна. Іншими матеріалами розслідування також повинно бути відповідно доведено, що

саме зазначене у перелічених документах майно стало предметом злочинного посягання, його вартість, індивідуальні ознаки; призначення майна, в якому стані воно перебувало у момент протиправне заволодіння майном; чим підтверджується наявність вказаного майна у конкретний час і в конкретному місці. Розмір процесуальних витрат доказується відповідно до положень глави XVIII КПК України;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. На ступінь тяжкості умисного протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації впливають наступні ознаки: повторність, вчинення цих дій за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна. Відповідальність за такі діяння передбачається в частині другій статті 206⁻² КК України у виді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

Таким чином, якщо злочин кваліфікується за частиною другою статті 206⁻² КК України, то він є нетяжким. Крім того, ступінь тяжкості даного злочину підвищиться у разі протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації, службовою особою з використанням службового становища або якщо вони заподіяли велику шкоду чи спричинили інші тяжкі наслідки. Відповідальність за такі діяння передбачена в частині третій статті 206⁻³

КК України у виді позбавленні волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Ці обставини визначені в розділі IXКК України та розділі XIIКК України.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації, може виникнути необхідність у доказуванні інших важливих обставин.

Особливості встановлення осіб, причетних до кримінальних правопорушень пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) може бути шляхом перевірка цивільної правоздатності та дієздатності фізичних та юридичних осіб, обсягу їхніх повноважень щодо вчинення тієї чи іншої дії може здійснюватися шляхом отримання інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Серед новацій – можливість ідентифікації особи з метою одержання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно через сучасні засоби ідентифікації та розширення послуги Мін'юсту «СМС-МАЯК» на власників та користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

З метою вироблення чіткої стратегії протидії незаконним захопленням і протиправним поглинанням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників, слід побудувати систематичну співпрацю органів, уповноважених запобігати і припиняти рейдерські дії. Підприємцям слід розповідати про перші дії в разі рейдерського захоплення, які

мають бути такими: 1) звернення до НПУ із заявою про факт вчинення кримінальних правопорушень, а в разі необхідності – оскарження невнесення відомостей до ЄРДР, та початок досудового розслідування; 2) в разі незаконних реєстраційних дій – звернення зі скаргою до Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації Мін'юсту; 3) ініціювання накладення в межах кримінального провадження арешту на все рухоме та нерухоме майно захопленого підприємства; 4) після отримання рішення Комісії Мін'юсту – звернення до господарського суду з позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів, а також із заявою про забезпечення позову шляхом заборони реєстраційних дій щодо захопленого підприємства.

2.2. Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): за матеріалами слідчої практики

Ситуаційний підхід під час розслідування кримінальних правопорушень дозволяє вирішувати і традиційні, і виникаючі специфічні криміналістичні завдання на принципово новій основі. Адже у процесі розслідування кримінальних правопорушень слідчому доводиться працювати з різними криміналістичними ситуаціями, які йому потрібно адекватно сприймати, правильно оцінювати та вирішувати

Таким чином, враховуючи наведений приклад, у сформованій слідчій ситуації завжди відображаються два взаємозалежних моменти: 1) фактичне положення, реальний стан розслідування – фактична база; 2) стратегічний і тактичний потенціал, зачатки, зародки майбутнього стану розслідування, його перспективний початок.

У провадженнях, пов'язаних із рейдерськими захопленнями земельних ділянок, підприємств тощо, найбільш поширеними є **наступні типові слідчі ситуації**.

Слідча ситуація 1. Є матеріали, що підтверджують злочинну подію, що вимагає реагування правоохоронних органів.

Початковими версіями в зазначеній ситуації є: 1) злочин скоєно особами з числа власників корпоративною власністю; 2) злочин скоєно особами, які не беруть участі в корпоративних правовідносинах щодо володіння, розпорядження і управління цією власністю.

Основними завданнями, що випливають із даної ситуації є:

- виявлення та закріплення слідів злочину,
- встановлення винних осіб, а також істотних обставин його вчинення,
- встановлення наявності в діях кожної особи складу конкретного злочину, а також всіх інших обставин, що входять до предмету.

Процесуальними, в тому числі і слідчими діями по перевірці цієї типової ситуації в першу чергу є призначення судової оціночної експертизи і її провадження. Також слід шляхом тимчасового доступу до речей та документів здійснити вилучення документації, що відбиває бухгалтерську звітність: бухгалтерський баланс; звіт про прибутки і збитки; додатки до них, передбачені відповідними нормативними актами. Оцінку якості фінансової звітності про фінансове становище підприємства і подальшу дачу висновку повинен також здійснити залучений слідчим фахівець.

Висновки фахівців нададуть об'єктивне знання про справжню вартість майнового комплексу, а отже, підтвердять (або спростують) наявність корисливого наміру в діях керівництва підприємства.

При не підтвердженні основною стає друга версія, згідно з якою замах на протиправне заволодіння здійснили особи, які не є співвласниками підприємства. При установленні корисного умислу необхідно допитати головного бухгалтера – при виявленні порушень, допущених при складанні фінансово-господарчої звітності; а також допити членів комісії – при виявленні у висновку зниженої вартості матеріальних складових підприємства.

За результатами допитів у випадках отримання показань, які викривають директора підприємства або інших осіб в злочині, проводяться повторні допити

і одночасні допити між учасниками судочинства, в показаннях яких є істотні суперечності, з метою схилення осіб до дачі свідчень.

Отже, в даній ситуації проводяться такі слідчі (розшукові) дії та процесуальні рішення:

1. Вилучення документації, що відбиває бухгалтерську звітність шляхом тимчасового доступу до речей та документів або обшуку.

2. Призначення судової оціночної експертизи.

3. Допити головного бухгалтера - при виявленні порушень, допущених при складанні фінансово-господарської звітності, а також допити членів комісії – при виявленні заниженої вартості матеріальних складових підприємства.

4. Допит потерпілого і цивільного позивача (їх представників).

5. Допити підозрюваних про обставини злочинної діяльності з придбання прав на управління юридичною особою і на майновий комплекс.

6. Одночасні допити, при наявності розбіжностей в показаннях.

Подальший комплекс дій дозволив би висунути в якості версії наявність організованої злочинної групи, до складу якої (як організаторів) входять директор і його заступник.

Слідча ситуація 2. Є матеріали, що підтверджують злочинну подію і вказують на особу, яка вчинила злочин.

Вчинення злочинів у сфері корпоративних правовідносин однією особою за відсутності групи, мають нескладний механізм слідоутворення. Позначена типова слідча ситуація є для слідчого найбільш простою. Основними завданнями є: відшукування джерел криміналістично значимої інформації, підтвердження кримінального характеру дій особи, її викриття, забезпечення схоронності доказів, забезпечення схоронності доказової бази, відшкодування шкоди, тощо.

Слідчими (розшуковими) та процесуальними діями є:

1. Вилучення (шляхом тимчасового доступу до речей та документів та обшуку) установчих документів акціонерного товариства.

2. Огляд документів. Під час огляду документів можуть бути встановлені дописки тексту, а також виявлені явні протиріччя між самим протоколом зборів

і представленими виписками для реєстрації основних змін в установчих документах.

4. Допити членів акціонерного товариства на предмет того, чи не проводилося продажу акцій, чи не підписували вони документи, які саме.

5. Одночасні допити.

6. Допит підозрюваного, в ході якого слідчий повинен використати прийоми логічного впливу: пред'явити докази, які спростовують раніше дані показання, розкрити логічну суперечливість і очевидність помилковості повідомлених ним відомостей, роз'яснити безглуздість зайнятої позиції.

7. Проведення почеркознавчих експертиз документів.

Слідча ситуація 3. Наявні матеріали, що підтверджують злочинну подію і вказують на організовану злочинну групу.

Завданнями є встановлення всіх учасників злочину або всіх елементів складу відповідного злочину і інші обставини, що входять до предмету доказування по кримінальному провадженню. Ця слідча ситуація характерна для випадків, коли пройшов мінімальний проміжок часу між моментом вчинення злочину і часом, коли інформація про його скоєння стала відома правоохоронним органам.

Однією із значущих рис складу ОЗГ є переважання в складі злочинної групи осіб, які мають глибокі пізнання в специфічних сферах економічної діяльності, бухгалтерському обліку, юриспруденції, плануванні та управлінні виробництвом, управлінні матеріальними ресурсами (менеджменті) і ін.

Виявити сліди злочинів в названих областях представляє великі труднощі для слідчого, а нерідко це просто неможливо. Таке становище складається внаслідок відсутності відповідних спеціальних знань. Єдиним засобом подолання означеної проблеми є залучення в кримінально-процесуальну сферу правовідносин фахівців відповідних галузей знань, тому провадження експертиз, спрямованих на виявлення і процесуальне закріплення слідів злочинів, повинно бути в пріоритеті при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням корпоративного законодавства.

Основними групами документів, що підлягають фальсифікації з боку злочинців під час вчинення злочину, є:

1. Списки акціонерів і документи, що підтверджують рух пакетів акцій.
2. Протоколи загальних зборів акціонерів.
3. Договори дарування та купівлі-продажу акцій.
4. Договори купівлі-продажу часток ТОВ, а також акт прийому-передачі до них.
5. Договори операцій з виведення активів (складання фіктивних договорів).
6. Договори на надання консультаційних послуг (складання фіктивних договорів).
7. Договори на право власності (складання фіктивних договорів).
8. Договори на надання кредиту (складання фіктивних договорів).
9. Договори цесії (переуступка права вимоги).
10. Виконавчі листи судових органів (фальсифікація рукописного тексту, підробка друку).
11. Доручення (підробка підписів керівництва).
12. Товарно-транспортні накладні.

Всі виявлені способи фальсифікації змісту документації укладаються в поняття матеріального і інтелектуального підробок. Причому значну вагу в загальній кількості підроблених документів займає саме матеріальна підробка, яка характеризується подальшою видозміною матеріального носія інформації (тобто внесення виправлень, вчинення дописок, підробка підписів, відбитків печаток).

Оскільки виявлення таких документів є простішою процедурою (ніж виявлення ознак інтелектуальної підробки), то на початковому етапі розслідування доцільно негайно призначити технічні експертизи документів, які найбільш часто використовуються в злочинних схемах. Об'єктами дослідження звичайно є правовстановлюючі документи (договори, довіреності, протоколи загальних зборів акціонерів, списки акціонерів, судові виконавчі документи).

У переважній більшості факти матеріальної підробки надалі доповнюються елементами інтелектуальної підробки. Виявити їх набагато складніше (наприклад, договори, укладені з повним дотриманням формальної сторони, але фіктивні по суті або бухгалтерські документи, що реєструють господарські операції, які не відбувалися в дійсності). Основна складність дослідження таких документів пов'язана з тим, що в даному випадку робота повинна проводитися не з переліком сумнівних документів, а з кожним окремо, з метою вивчення змістовної частини.

Труднощі пов'язані, перш за все, з проведенням вибірки із загального масиву документації (часто, дуже великого), для чого необхідно мати додатковою інформацією з приводу сумнівності окремих угод, яку можливо отримати вже в ході розслідування. Злочинна діяльність при здійсненні цих злочинів в одних випадках входить в зміст правомірної підприємницької діяльності, а в інших - здійснюється під «прикриттям» законною (легальною).

Для більш детального аналізу змісту документів, в яких можуть міститися сліди вчиненого злочину, доцільно призначення судово-бухгалтерських та оціночних експертиз. До моменту призначення даних досліджень, як правило, вже складаються певні слідчі версії, що вимагають опрацювання окремих питань.

Своєчасне призначення судово-бухгалтерської експертизи вже на початковому етапі розслідування дозволяє виявити кримінальні фінансові операції, пов'язані з: висновком уявних угод з підконтрольними їм юридичними особами; з легалізацією викраденого майна; з формуванням фіктивної кредиторської заборгованості, тощо.

При здійсненні захоплення підприємства в багатьох випадках використовується оформлення економічно недоцільних угод. Предметом злочину найчастіше є основні засоби підприємства – виробниче обладнання, будівлі, споруди, автотранспорт. Як правило, при здійсненні неправомірної угоди значно знижується вартість таких об'єктів, спотворюються дані про його

споживчі властивості і якості, у зв'язку з чим, виникає необхідність призначення товарознавчої (в тому числі оціночної) експертизи.

Об'єктами дослідження товарознавчої експертизи можуть бути:

- 1) енергетичне обладнання (силові машини і обладнання);
- 2) машини-генератори, що виробляють теплову та електричну енергію, і машини-двигуни, що перетворюють енергію будь-якого виду в механічну;
- 3) робочі машини і обладнання - всі види технологічного устаткування, включаючи автоматичні машини і обладнання для виробництва промислової продукції, обладнання сільськогосподарське, транспортне, будівельне, торгове, складське, водопостачання та каналізації, санітарно-гігієнічні, тощо;
- 4) спеціалізовані транспортні засоби - залізничний рухомий склад спеціального призначення, засоби водного, автомобільного, повітряного, космічного, міського транспорту та підлогового виробничого транспорту;
- 5) інвентар виробничий і господарський - ємності для зберігання рідин, пристрої та тара для сипучих, штучних і тарно-штучних матеріалів, пристрої і меблі, службовці для полегшення виробничих операцій, спортивний інвентар.

Найбільш поширеними питаннями по даній категорії злочину є питання про визначення вартості обладнання і ступеня його зносу.

Найбільш часто використовуваний спосіб захоплення підприємства— подання до реєструючого органу фіктивних документів про призначення «підставної» особи на посаду одноосібного виконавчого органу юридичної особи з подальшим відчуженням активів цієї юридичної особи цим виконавчим органом, в більшості випадків – без відома законного власника.

При розслідуванні кримінальних проваджень про рейдерські захоплення слід висунути ряд аксіом:

1. Рейдерське захоплення, як правило, відбувається організованою групою. Дане положення висунуто від противного, виходячи з того, що зробити захоплення поодинці неможливо.

У будь-якого рейдерського захоплення завжди є замовник – особа, яка оплачує витрати (очевидно, чималі) на вчинення юридичних, реєстраційних та

інших дій в потрібному руслі, тобто, в першу чергу, під контролем. У будь-якому з наших установ бюрократична система влаштована таким чином, що безконтрольно документ може потрапити в найбільш непередбачуване місце.

Виконавцями будь-якого рейдерського захоплення є юристи - люди, які досконало знають законодавство, вільно орієнтуються в ньому, знають всі прогалини, і здатні прийняти неординарне рішення. Корупційні зв'язки мають властивість диференціації, тобто, один юрист (адвокат) знає суддівський корпус, інший вхожий в податкову або реєстраційну службу, треті організують підтримку засобів масової інформації.

У разі якщо справа дійшла до силового захоплення, до складу злочинної групи входить, як мінімум, керівник приватного охоронного підприємства. Останнім часом для цього часто використовуються судові пристави-виконавці, необхідно мати на увазі і можливу їх причетність.

2. Вигодонабувач – головний підозрюваний.

3. Виконавці та вигодонабувач пов'язані між собою.

Єдиний спосіб довести вину групи осіб, які вчинили рейдерське захоплення - довести їх злочинний зв'язок.

Необхідно вивчити особистість виконавців і вигодонабувачів, встановити можливі «точки перетину» їх біографій, і на цьому будувати доказову базу.

Питання, що підлягають з'ясуванню в ході допиту і заходи щодо їх вирішення:

1. Чи є заявник (потерпілий) законним власником об'єкта нерухомості.

- Вилучити документи про реєстрацію об'єкта нерухомості, реорганізацію, перейменування, можливу зміну юридичної адреси.

- Вилучити в Реєстрів за місцем реєстрації права власності документи про всіх власників на даний об'єкт нерухомості.

- Вилучити інвестиційний контракт, який містить дані про забудовника.

2. Яка зі сторін при наявності корпоративного конфлікту має право захищати інтереси юридичної особи та виступати від імені законного власника об'єкта, тобто, бути заявником (потерпілим).

- Вилучити в офісі, бухгалтерії, архіві, інших приміщеннях юридичної особи всі документи з моменту його створення, що стосуються розподілу часток (акцій), а саме: статут, установчий договір, реєстр акціонерів, документи, що становлять систему ведення реєстру (розпорядження, договори-купівлі-продажу акцій, часток у статутному капіталі, тощо.), всі протоколи загальних зборів учасників (акціонерів), засідань ради директорів (наглядової ради), і оглянути їх.

- Допитати всіх учасників юридичної особи та встановити, який розмір акцій перебував у їх власності з моменту створення, як змінювався, перепродували, хто з акціонерів вибув зі складу в зв'язку зі смертю, звільненням, відходом на пенсію, несплатою частки в статутному капіталі та інших причин. Хто обирався генеральним директором, коли, яким рішенням, в якій обстановці відбувалося загальні збори учасників (акціонерів), хто був фактичним керівником господарською діяльністю підприємства, користувався авторитетом колективу, міг претендувати на заняття посади керівника, які рішення про відчуження будь активів (головним чином, нерухомості) приймалися, тощо.

- Отримати витяг з ЄДРЮ та звірити її дані з фактичним призначенням керівника, розподілом часток у статутному капіталі.

3. Чи є законною реєстрація відомостей про юридичну особу.

- Провести судово-почеркознавчу експертизу за підписами і записами в заяві та протоколі зборів учасників (при необхідності - квитанції).

- Допитати співробітників реєстраційної служби, які брали документи і здійснювали реєстраційні дії.

- Допитати нотаріуса, вилучити реєстр нотаріальних дій, оглянути його на предмет наявності паспортних даних особи, яка провадила нотаріальні дії.

- Вилучити копію паспорта особи, яка провадила оплату державного мита, оглянути його.

- У міграційній службі вилучити форму № 1 з фотографією власника паспорта.

- Пред'явити для впізнання фотографію вказаної особи співробітникам міграційної служби, нотаріусу і іншим особам.

- Вжити заходів до встановлення місця перебування даної особи.

4. Чи законна реєстрація договору про купівлю-продаж нерухомості.

- Вилучити юридичну справу з договором купівлі-продажу нерухомого майна або актом органу державної влади про передачу нерухомого майна, нотаріально засвідченими копіями установчих документів, довіреністю (при наявності), квитанцією про оплату державного мита, або копією документа, що посвідчує особу (при наявності) та іншими мають значення для справи документами.

- Провести судово-почеркознавчу експертизу за підписами і записів в заяві, договір купівлі-продажу (при можливості - за підписом в акті органу державної влади, при необхідності - квитанції).

- Допитати співробітників, які здійснювали реєстраційні дії. Звернути особливу увагу на посвідчення особи заявника, перевірку наявності раніше зареєстрованих прав та оригіналів підтверджуючих документів (наприклад Свідоцтва про власність на нерухоме майно), необхідності прискореної реєстрації (якщо такий порядок застосовувався).

- Допитати нотаріуса, який засвідчував договір купівлі-продажу, статутні документи, довіреність, вилучити реєстр нотаріальних дій, оглянути його на предмет наявності паспортних даних особи, яка провадила нотаріальні дії.

5. Встановлення осіб, які вчинили злочин, доведення ознак організованої злочинної групи.

- Встановлення осіб, які представляли інтереси юридичних осіб при здійсненні реєстраційних дій і виступали від їх імені.

- Установлення вигодонабувача (нового власника) викраденого майна шляхом вилучення правовстановлюючих документів.

- Проведення оперативних і оперативно-технічних заходів по встановленню зв'язку осіб, які виконували реєстрацію фіктивних відомостей.

- Вивчення особистості зазначених осіб (отримання інформації з місця навчання, колишніх місць роботи, для раніше судимих – з місць позбавлення волі, та ін.) Для встановлення фактів «перетину» їх біографій.

- Допит підозрюваних з питань їх взаємовідносин.

Особливості огляду місця події при захопленні земельної ділянки.

До участі в проведенні огляду місця події під час розслідування рейдерства як спеціалістів, залежно від обставин, доцільно залучати: землевпорядників місцевих рад; працівників Держгеокадастру, Держекоінспекції, Держсільгоспінспекції; працівників Інспекції державного архітектурно-будівельного контролю; інших фахівців (інженерів, геологів, агрономів тощо). Також слідчому потрібно підготувати необхідні технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та проведення огляду (транспорт, технічні комплекти); запросити та забезпечити участь необхідних осіб у проведенні огляду (понятих, потерпілих та інших).

Якщо ЗД знаходиться за межами населеного пункту, то понятих рекомендується знайти ще до виїзду на огляд місця події. Також до виїзду слідчий може опитати заявника, який звернувся до поліції із заявою про захоплення ЗД, підприємства, установи, організації, тощо.

Прибувши на місце події, слідчий зобов'язаний: переконатися, що було усунуто шкідливі наслідки злочину та запропонувати вивести всіх сторонніх із місця події.

За необхідності, на цьому етапі слідчий проводить коротке опитування очевидців та потерпілих, дає письмове завдання працівнику оперативного підрозділу щодо встановлення можливих потерпілих та очевидців події, визначає функції кожного з учасників огляду і роз'яснює їм їхні права та обов'язки.

Завданням огляду при розслідуванні цього кримінального правопорушення є фіксація ознак кримінального правопорушення, а також слідів злочинця.

Зокрема, необхідно звертати увагу на: наявність на ділянці огорожі, межових знаків; слідів знищення раніше встановленої огорожі чи межових знаків; слідів обробки та удобрення землі; сліди висіву насіння, вирощування сільськогосподарських культур; наявність насаджених дерев або чагарників чи сліди їх знищення; наявність засобів і слідів меліорації; наявність слідів видобування корисних копалин; ознаки виконання будівельних та інших робіт; наявність розміщених матеріальних цінностей, будівельних матеріалів, техніки, сміття; наявність будівель або споруд; сліди рук, ніг, транспортних засобів, які в подальшому можуть бути використані для ідентифікації.

Загалом під час огляду місця події застосовується тактичний порядок і правила огляду ділянки місцевості. У разі наявності на захопленій земельній ділянці будівель або споруд, вони також мають бути оглянуті насамперед за зовнішніми ознаками. Слід пам'ятати про необхідність вимірювання площі земельної ділянки та будівель, яке проводиться безпосередньо під час огляду, а не за планами чи картами місцевості.

Робочий етап починається із загального огляду слідчим місця події з метою орієнтування на ньому, визначення меж огляду, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду та пересування, вибір позиції для проведення фотознімання. Зважаючи, яка склалась обстановка на місці події, вирішується питання про її огороження, встановлення знаків регулювання (попередження). Вказаний етап огляду можна поділити на статичну і динамічну стадії дослідження. На статичній стадії слідчий вивчає розташування території, де сталася подія, її характерні риси, рельєф, призначення. Слідчому на цій стадії може допомогти раніше залучений ним до проведення огляду місця події спеціаліст. Сам огляд проводиться без торкання до об'єктів, що є на місці події. На динамічній стадії об'єкти можуть бути переміщені, відкриті, розібрані для всебічного вивчення. У цей час застосовуються всі доступні слідчому методи пошуку і виявлення слідів кримінального правопорушення та правопорушника, відбираються об'єкти чи їхні частини зі слідами, які надалі вилучаються чи копіюються.

Місцезнаходження всіх перерахованих об'єктів необхідно відобразити на схемі місця події. Завершальний етап полягає в узагальненні й аналізі зібраної інформації про самовільне зайняття ЗД та самовільне будівництво, перевірки того, чи вирішені завдання та мета огляду. На цьому етапі слідчий визначає, які об'єкти обстановки доцільно оглянути додатково, наприклад, спеціальну техніку, яка використовувалась при самовільному будівництві, насадження, що вирощувались на захопленій ЗД. Після оцінювання отриманих результатів, слідчий починає їх фіксацію.

Особливості проведення допиту при захопленні земельної ділянки. Найпоширенішою під час кримінального провадження С(Р)Д також є допит, сутність якого полягає в отриманні від допитуваних осіб показань про обставини, що підлягають встановленню і доведенню у кримінальному провадженні.

Під час підготовки до допиту у процесі розслідування захоплення ЗД слідчому важливо детальніше вивчити спеціальну термінологію, технічну сутність питань, що входять до предмета допиту, а також, за необхідності, й у деякі питання земельного, лісового та іншого законодавства. Це надасть змогу більш повно з'ясувати механізм вчиненого кримінального правопорушення, а також причини та умови, що цьому сприяли. У необхідних випадках для проведення допиту слідчий може запросити спеціаліста, який надасть допомогу у вигляді консультацій з питань, що вимагають спеціальних знань.

Особливості має предмет допиту власників або законних володільців, (потерпілих від кримінального правопорушення). Їх доцільно допитати насамперед (в окремих випадках ще до огляду місця події), оскільки лише вони зможуть детально описати можливі причини та обставини вчинення кримінального правопорушення, надати відповідну документацію на об'єкт. Важливим під час допиту є встановлення взаємовідносин потерпілого з підозрюваним.

З'ясуванню під час допиту потерпілих підлягають: обставини одержання права власності чи користування ЗД; повнота наявних правовстановлюючих документів, причини їх неповноти (коли виготовлялись, який орган державної

влади, офіційні грошові внески); чи передавав комусь право землекористування, якщо так, то кому і за яких обставин, на яких умовах; яких осіб підозрює (можливо ті звертались до потерпілого з погрозами, пропонували гроші чи інші матеріальні вигоди); як і коли йому стало відомо про незаконні дії (час, від кого поступила інформація про захоплення ЗД – сусіди, знайомі, працівники, які займались обробленням земель неподалік захопленої ЗД, оскільки в майбутньому їх потрібно допитати щодо цього факту); які заходи було вжито у зв'язку з цим (спілкування з особою, яка її захопила, звернення до відповідної інспекції, органів місцевого самоврядування, звернення з повідомленням про це правопорушення до поліції тощо); які об'єкти містились на ділянці, а які були побудовані; які посіви та насадження; в якому стані знаходився поверхневий шар ґрунту тощо. Якщо незаконно зайнята ділянка знаходилась у віданні юридичної особи, то з приводу вказаних питань допитують її керівників чи відповідальних за цю ділянку роботи осіб.

У процесі розслідування захоплення ЗД детальному допиту в якості свідків підлягають такі категорії осіб: 1) власники та користувачі сусідніх земельних ділянок; 2) особи, котрі через свої професійні функції присутні поблизу незаконно зайнятої ділянки (охоронці, інженери, геологи, будівельники, лісники, інспектори рибоохорони і тощо); 3) працівники органів державної влади та місцевого самоврядування, до повноважень яких входить землевідведення та контроль за землекористуванням (наприклад, агрономи, землевпорядники місцевих рад, працівники Держгеокадастру, Держекоінспекції тощо).

Під час допиту свідків необхідно з'ясувати: відомі обставини користування незаконно зайнятою земельною ділянкою; час, упродовж якого незаконно зайнята земельна ділянка; ознаки зовнішності осіб, котрі вчиняли протиправні дії та осіб, які виконували будівельні чи будь-які інші роботи на захопленій земельній ділянці; ознаки транспортних засобів, будівельної техніки, яка під час цього використовувалась (фірма-виробник, маркувальні позначки, номерні знаки, фізичні пошкодження, подряпини, вм'ятини, різноманітні наклейки тощо); хто спілкувався із захоплювачами земельної ділянки (сусіди,

мешканці інших населених пунктів, діти, землевпорядники, працівники органів державної влади тощо); чи відомо їм про перевірки дотримання земельного законодавства, які здійснювали представники державних органів; хто ще бачив (був присутнім) під час захоплення земельної ділянки та може повідомити важливу інформацію, тощо.

Під час допиту підозрюваного необхідно намагатись отримати показання: про те, що спонукало його на захоплення ЗД (родючість земель, вигідне розташування, можливість видобування цінних корисних копалин тощо); які саме дії здійснювались у зв'язку з цим (огороження ділянки, виставлення охорони, яка перешкоджала власнику здійснювати своє право на земельну ділянку, розміщення товарів, техніки, будівельних матеріалів); хто в цьому допомагав і як саме (наданням будівельної техніки, вантажних машин, будівельних матеріалів тощо); які зміни були внесені ним у початковий стан ЗД (виращування і збір сільськогосподарських культур, видобування корисних копалин, проведення оранки землі тощо); які роботи проводились, ким, чи знали виконавці про незаконне зайняття ЗД; які документи склалися під час цього і де вони знаходяться (орган, який складав відповідні документи, назви інспекцій, які проводили перевірки ЗД); як було виявлено порушення і як відреагував підозрюваний на це; чим, на його думку, слід доповнити розслідування, які експертизи провести, які питання поставити експертам.

Правоохоронні органи в межах розслідування кримінального провадження можуть витребувати від органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель такі документи:

– витяг з Державного земельного кадастру про ЗД (це документ, що підтверджує наявність відомостей про ЗД у Державному земельному кадастрі та містить дані про площу земельної ділянки, цільове призначення, обмеження у використанні, склад земельних угідь та інші відомості). Складовою витягу є кадастровий план ЗД;

– документи, які підтверджують право власності (чи користування) ЗД;

– належно засвідчену, прошиту та пронумеровану копію Технічної документації із землеустрою щодо передання ЗД в оренду, погодженої відділом Держгеокадастру;

– належно завірені копії рішення сільської, селищної, міської ради «Про передачу земельної ділянки у приватну власність і користування»;

– з Управління Держгеокадастру витребувати інформацію: про те, за ким та на підставі яких документів зареєстрована земельна ділянка; копію Державного Акта на право власності на ЗД; копію договору купівлі-продажу ЗД;

– копії документів Державного земельного кадастру (індексні кадастрові карти (плани) України, областей, районів, сіл, селищ, міст; індексні кадастрові карти (плани) кадастрової зони, кадастрового кварталу; кадастрові карти (плани) областей, районів, сіл, селищ, міст, інші тематичні карти (плани), перелік яких встановлюється Порядком ведення Державного земельного кадастру; Поземельні книги), а також документів, що стали підставою для внесення відомостей до нього (вилучення оригіналів таких документів забороняється). Також до Державного земельного кадастру включаються такі відомості про земельні ділянки: кадастровий номер; місце розташування; опис меж; площа; міри ліній по периметру; координати поворотних точок меж; дані про прив'язку поворотних точок меж до пунктів державної геодезичної мережі; дані про якісний стан земель та про бонітування ґрунтів; відомості про інші об'єкти Державного земельного кадастру, до яких територіально (повністю або частково) належить земельна ділянка; цільове призначення (категорія земель, вид використання земельної ділянки в межах певної категорії земель); склад угідь із зазначенням контурів будівель і споруд, їх назв; відомості про обмеження у використанні земельних ділянок; відомості про частину земельної ділянки, на яку поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки; нормативна грошова оцінка; інформація про документацію із землеустрою та оцінки земель щодо земельної ділянки та інші документи, на підставі яких встановлено відомості про земельну ділянку.

Названі документи можуть знаходитися у: 1) місцевих державних адміністраціях та місцевих радах щодо документів про відвід земельної ділянки; 2) бюро технічної інвентаризації щодо документів, поданих для реєстрації права власності на будівлі або споруди; 3) територіальних відділах земельних ресурсів, Державного підприємства «Центр державного земельного кадастру» Держгеокадастру щодо документів про технічне супроводження оформлення та реєстрацію права власності на земельну ділянку; 4) установах, які мають повноваження з користування та контролю за землями відповідної категорії (наприклад, підрозділах Держгеокадастру, Державної екологічної інспекції міністерства екології та природних ресурсів, Державної архітектурно-будівельної інспекції щодо документів про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства); 5) на підприємствах, які мають право користування земельною ділянкою, щодо документів, які мають значення для кримінального провадження у залежності від обставин (реєстр орендодавців, списки працівників, посадові обов'язки службових осіб, тощо); б) на підприємствах, що проводили земельні та будівельні роботи на захопленій ділянці.

3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)

Досудове розслідування здійснюється у межах і з чіткою регламентацією норм КПК України. Відповідно до форм використання спеціальних знань та чинного законодавства, суб'єктами, які ними володіють є **експерт** (стаття 69 КПК України) і **спеціаліст** (стаття 71 КПК України).

Відповідно до статті 71 КПК України «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду». Цією ж статтею окреслено права спеціаліста та обов'язки, що на нього покладаються.

Іншим суб'єктом використання спеціальних знань є експерт. Відповідно до статті 69 КПК України «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого». Цією ж статтею окреслено права експерта та обов'язки, що на нього покладаються.

У межах розслідування рейдерства, як свідчить судово-слідча практика, найпоширенішими формами використання спеціальних знань будуть: 1) експертиза (для встановлення наслідків злочину, дослідження об'єктів нерухомості, документів, знарядь вчинення злочину тощо); 2) консультативна і технічна допомога фахівця, що передбачає консультації, роз'яснення поняття та змісту специфічної термінології, документів, особливостей розрахунків, порядку ведення робіт; надання технічної допомоги у порядку частини другої статті 71 КПК України; участь у підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій; підготовка запитань експертові чи перед допитом різних категорій осіб; консультування щодо пошуку необхідних документів, інших речових доказів; участь у підготовці та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Як спеціаліст може бути залучена будь-яка обізнана особа, до якої закон висуває дві основні вимоги: незацікавленість у результатах кримінального провадження і компетентність, тобто володіння спеціальними знаннями у певній галузі знань або практичній діяльності. Основною формою використання спеціальних знань науковець називає судову експертизу, яка відрізняється від інших форм застосування спеціальних знань, зокрема від перевірочних, попередніх і звичайних наукових досліджень, процедурою проведення і доказовою силою отриманих результатів. Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінального провадження, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (стаття 1 Закону України «Про судову експертизу»).

Судово-експертну діяльність, згідно зі статтею 7 зазначеного Закону, здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. Судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз здійснюється лише державними спеціалізованими установами. До таких установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-

дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби МВС України, Міністерства оборони України, СБУ та Державної прикордонної служби України. У частині першій статті 242 КПК України вказано, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Також у цій статті (частина друга) наводяться випадки обов'язкового призначення експертизи. Саме визначення розміру матеріальних збитків, заподіяного злочином, і робить призначення експертиз під час розслідування рейдерства обов'язковим.

Згідно зі статтею 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів, тобто, коло джерел доказів є вичерпним і чітко визначеним у законі. Тому будь-який доказ, здобутий відповідно до вимог закону має для слідства вагоме значення. Оскільки висновок експерта є джерелом доказів і покладається в основу доказування по кримінальному провадженню, то експертиза допомагає встановлювати фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку слідчий, прокурор і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Важливо зазначити, що висновок експерта не має наперед установлені доказової сили, переваги перед іншими доказами. Тобто до висновку експерта треба підходити з критичного боку. Проте, зважаючи на специфіку цього джерела доказів, закон вимагає, щоб незгода з висновком експерта була мотивованою і письмовою. Відповідно до положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз основними видами експертизи є: криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна, військова, судово-ветеринарна, гемологічна.

Порядок призначення експертизи включає низку процесуальних та організаційних дій, що їх необхідно виконати слідчому або іншій вказаній у законі процесуальній особі, яка призначає експертизу. В деяких випадках висновки експертизи слугують єдиною підставою для визнання провини або встановлення алібі підозрюваного чи звинуваченого. Багато в чому це залежить від тактики призначення експертизи.

Призначення експертизи – це процесуальна дія, яка включає визначення підстав для проведення експертизи, формулювання питань, що їх повинні вирішити експерти, у деяких випадках вибір експерта, складання ухвали про призначення експертизи, ознайомлення з цією ухвалою обвинуваченого та роз'яснення йому його прав. Воно пов'язане також із розв'язанням низки процесуальних питань: вибір часу й місця проведення експертизи, підготовка порівняльних матеріалів, визначення початкових даних і матеріалів, з якими необхідно ознайомити експерта, та ін.

Закон вказує на час призначення експертизи тільки в найзагальнішому вигляді: експертиза призначається, коли у слідчого та суду виникли питання, для вирішення яких потрібні спеціальні знання.

При виборі моменту призначення судової експертизи треба мати на увазі:

- 1) особливості й стан об'єктів, що підлягають експертному дослідженню;
- 2) необхідність отримання порівняльних зразків та інших матеріалів, необхідних для дослідження;
- 3) специфіку й методи майбутніх досліджень;
- 4) місце проведення експертизи та умови доставляння туди необхідних матеріалів;
- 5) особливості справи, за якою призначається експертиза, і характер питань, що підлягають розглядові експерта.

При визначенні часу призначення експертизи слід враховувати також необхідність проведення слідчих дій після отримання висновку експерта, а також роз'яснень та пояснень учасників судового процесу під час розгляду цивільної, господарської, адміністративної чи іншої справи. Зокрема, слідчий повинен тактично правильно надати висновок експерта обвинуваченому, а суддя

зацікавленій особі, маючи на увазі, що проведення цієї обов'язкової дії може спричинити за собою необхідність інших процесуальних дій.

Виходячи з вивчення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, можна зробити висновок, що найбільш значущими судовими експертизами, які допомагають слідчому встановити істину по кожному злочину є: **експертиза металів і сплавів, трасологічна і товарознавча експертиза.**

Найбільш типовим видом експертизи у методиці розслідування рейдерства, пов'язаного з самовільним зайняттям земельної ділянки є **судова будівельно-технічна експертиза.** Завдання, що вирішуються нею, можна умовно поділяти на чотири категорії: дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій і відповідних документів; розподіл земель та визначення порядку користування земельними ділянками; визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд; оцінка земельних ділянок. У ситуаціях, коли внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки була заподіяна шкода навколишньому середовищу, слідчому треба призначати відповідну експертизу, зважаючи на сутність події, наприклад, експертизу матеріалів, речовин та виробів (з метою дослідження ґрунтів, наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі), біологічну експертизу (для дослідження об'єктів рослинного та тваринного походження). Доцільно додати до цього переліку та проаналізувати окремі види інженерно-технічних експертиз (земельно-технічну та будівельно-оціночну) та ґрунтознавчу експертизу, оскільки їхнє проведення є найбільш притаманним для розслідування цього виду злочину.

Під час призначення тієї чи іншої експертизи, розслідуючи кримінальні провадження щодо рейдерських захоплень, слідчий повинен дотримуватися загальних тактичних рекомендацій, а саме: 1) визначити мету і конкретні завдання експертного дослідження; 2) визначити експертну установу або експерта; 3) підготувати необхідні для дослідження матеріали та за необхідності зразки; 4) винести постанову про проведення експертизи та сформулювати

питання експертів; 5) створити в міру своїх можливостей умови для проведення експертизи, якщо вона проводиться за межами експертної установи.

Земельно-технічна (або оціночно-земельна) експертиза належить до одного з видів інженерно-технічних експертиз. Вона є доволі складним у технічному плані дослідженням, яке проводиться судовими експертами із застосуванням геодезичного обладнання. Вказана експертиза допоможе розібратися в багатьох спірних земельних питаннях, а саме: розділ земельної ділянки; накладення державних актів; самовільне зайняття земельної ділянки; визначення площі земельних ділянок; порядок користування земельними ділянками; встановлення меж земельних ділянок та ін. Оціночно-земельна експертиза була виокремлена в самостійний вид експертиз нещодавно, але, як свідчить практика, є досить розповсюдженою. Завданням оціночно-земельної експертизи є визначення вартості земельних ділянок. Основні завдання та перелік вирішуваних завдань оціночно-земельної експертизи такі, як і для земельно-технічної експертизи. Експертиза може бути призначена і за рішенням уповноваженого на це органу, і за заявою юридичної або фізичної особи.

Основними завданнями земельно-технічної експертизи, з огляду на досліджуваній нами злочин, можна назвати: 1) визначення відповідності розробленої технічної документації на земельні ділянки, визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; 2) визначення фактичного землекористування земельними ділянками; 3) визначення відповідності фактичного землекористування, а також порушень меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки та вимог нормативно-правових актів; 4) визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів щодо меж земельних ділянок правовстановлювальним документам та технічній документації із землеустрою та землекористування; 5) визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку

користування); 6) оцінка земельних ділянок; 7) визначення відповідності виконаної оцінки земельних ділянок вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Вирішуючи ці завдання, на вирішення експертів можна поставити такі типові питання: 1) чи відповідають розроблена технічна документація на земельну ділянку та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?; 2) чи змінено та затверджено цільове призначення земельної ділянки відповідно до вимог земельного законодавства та інших нормативних документів з питань землеустрою та землекористування? Якщо ні, то в чому полягають невідповідності?; 3) який фактичний порядок користування земельною ділянкою? Яка площа перебуває у користуванні співвласника (співвласників) земельної ділянки?; 4) чи відповідає фактичний порядок користування земельною ділянкою правовстановлювальним документам на цю земельну ділянку та вимогам нормативно-правових актів з питань землеустрою та землекористування?; 5) чи є порушення землекористування, зокрема порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки та вимог нормативно-правових актів?; 6) чи відповідає фактичне розташування будівель, споруд та інших об'єктів щодо меж земельних ділянок правовстановлювальним документам та технічній документації із землеустрою та землекористування на ці земельні ділянки? Якщо ні, то в чому полягають невідповідності?; 7) чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів розділити земельну ділянку (встановити порядок її користування) відповідно до часток співвласників (вказати частки)?; 8) які варіанти розподілу земельної ділянки (порядку її користування) можливі відповідно до часток співвласників (вказати частки) та вимог нормативно-правових актів?; 9) які варіанти технічно можливі для влаштування проїзду (проходу) на земельну ділянку? 10) чи є технічна можливість

встановлення земельного сервітуту на ділянці? Надати варіанти встановлення земельного сервітуту.

Вказані питання можуть бути вирішені за умови наявності відповідної правовстановлювальної та технічної документації, зокрема результатів виконання топографо-геодезичних робіт, які проводяться фахівцями-землевпорядниками з використанням відповідного обладнання та бази даних. Також для вирішення окремих питань земельно-технічної експертизи експерту необхідно надати правовстановлювальну та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку. Для вирішення питання про вартість земельної ділянки йому необхідно надати правовстановлювальну та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, площі, цільового призначення, плану, даних щодо зовнішніх меж станом на дату оцінки. У разі розміщення на земельній ділянці будівель, споруд та інших об'єктів на дослідження необхідно надати правовстановлювальну документацію на такі об'єкти та матеріали технічної інвентаризації. Судова будівельно-технічна експертиза включає дослідження будівель (споруд), будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів. Цей напрямок у судовій експертизі охоплює низку питань, а саме: визначення порядку користування, розділ майна, відповідність будівельним нормам, експертиза пластикових вікон, розрахунок збитків після залиття (пожежі) та інші. Одним із видів інженерно-технічної експертизи є також оціночно-будівельна експертиза. Її сутність полягає у дослідженні стану квартир, будинків, споруд, їх частин та інших об'єктів будівництва і призначається з метою визначення їхньої вартості в існуючому стані, вартості виконаних робіт або розміру завданих збитків. У експертному висновку вказується обґрунтована вартість, на яку можна посылатись у разі конфлікту чи спору, проведення цього виду експертизи потрібен такий перелік документів: правовстановлювальні документи на об'єкт оцінки; правовстановлювальна та технічна документація на земельну ділянку, на якій розміщений об'єкт оцінки, тощо; договірна документація (договори підряду та додатки до них, додаткові угоди тощо).

Основними завданнями будівельно-технічної експертизи при розслідуванні рейдерства, пов'язаного з захопленням будівель та споруд, можна назвати: визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів та матеріалів проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення та перевірка обсягів та вартості виконаних будівельних робіт і складеної звітної документації проектнокошторисній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів; визначення можливості розподілу об'єктів нерухомого майна, розробка варіантів розподілу; визначення різних видів вартості будівель, споруд, їх частин, а також іншого нерухомого майна; визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Вирішуючи вказані завдання, на вирішення експертів можна поставити такі типові питання: 1) чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?; 2) чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?; 3) чи відповідають об'єкти (будівлі, споруди тощо) проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо)? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?; 4) який перелік та об'єми

фактично виконаних будівельних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції)?; 5) яка вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів?; 6) чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або звітною документацією?; 7) чи відповідає звітна документація з будівництва (ремонту, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?; 8) до якого виду робіт (нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт тощо) належать фактично виконані будівельні роботи на об'єкті?; 9) чи є об'єкт (результат виконання робіт) нерухомим майном?; 10) який ступінь будівельної готовності незавершеного будівництвом об'єкта?; 11) який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?; 12) яке функціональне призначення приміщень? Чи належать приміщення будинку до нежитлових (допоміжних)?; 13) чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва розділити (виділити частку) об'єкт нерухомого майна відповідно до часток співвласників (вказати частки)?; 14) які варіанти розподілу (виділення частки) об'єкта нерухомого майна можливо визначити відповідно до часток співвласників (вказати частки) та вимог нормативно-правових актів?; 15) яка вартість (зазначити вид вартості: дійсна, ринкова, залишкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) будівель, споруд, їх частин (приміщення, квартири) та іншого нерухомого майна?; 16) чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам? Із постановою про призначення експертизи на дослідження необхідно надати документацію, з якої експерт мав би змогу отримати вихідні дані для вирішення поставлених питань (наприклад, для вирішення питання про вартість будівель, споруд, їх частин (приміщення, квартири), а також іншого нерухомого майна експерту необхідно надати правостановлювальну документацію та матеріали технічної інвентаризації на ці

об'єкти, а також правовстановлювальну та технічну документацію на земельну ділянку, на якій розміщений об'єкт оцінки, станом на дату оцінки.

Рейдерство належить до злочинів, що нерідко пов'язані з підробленням документів. З метою дослідження таких документів може призначатися **судова технічна експертиза документів**. Об'єктом її дослідження може бути і документ загалом, і окремі його частини: реквізити (сукупність елементів і встановлених умов оформлення тих чи інших документів, відсутність чи порушення яких позбавляє документ юридичної сили), матеріали з яких вони виготовлені. Предметом такої експертизи є факти, що мають значення для кримінального провадження, а питання, що визначаються з її допомогою, поділяються на ідентифікаційні та неідентифікаційні. До основних завдань судової технічної експертизи документів належать: 1) визначення способу виготовлення документа; 2) встановлення факту і способу зміни змісту документа; 3) відновлення погано видимих і невидимих записів; 4) відновлення первинного вигляду документа; 5) визначення часу виготовлення документа; 6) ідентифікація знарядь, засобів, обладнань і матеріалів, що застосовувалися для виготовлення документа, а також його виконавця. Кожне з цих основних завдань об'єднує кілька спеціальних завдань, які випливають з тих запитань, що ставляться перед експертом. До основних питань, що можуть бути поставлені слідчим під час дослідження документів у процесі розслідування, належать такі: 1) чи вносились у текст документа зміни? Якщо вносилися, то як і який зміст первинного документа?; 2) чи замінювалися у документі аркуші?; 3) як виконаний підпис від імені особи та сам текст документа?; 4) чи виготовлені (виконані) документи у різний час?; 5) у якій послідовності виконувались реквізити цього документа?; 6) чи становили раніше одне ціле надані на експертизу частини документа?; 7) чи виготовлений цей документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки?; 8) чи виготовлений рукописний текст у той час, коли датований документ?, тощо.

У провадженнях даної категорії можуть призначатися й **трасологічні експертизи**.

Основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами - відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо).

Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Перед трасологічною експертизою можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Для вирішення ідентифікаційних завдань експерту необхідно надати: предмети зі слідами, а якщо вилучити їх неможливо, то копії слідів (зліпки, фотознімки); об'єкти, якими, за припущенням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), могли бути залишені ці сліди; дані про час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

На експертизу направляються як об'єкти дослідження – сліди (предмети, речовини), об'єкти-слідоносії, їх частини зі слідами-відображеннями, копії слідів-відображень, вилучені з місця події, які мають бути належним чином упаковані, опечатані, забезпечені пояснювальним написом, засвідченим підписами слідчого і понятих. Об'єкти дослідження направляються в упаковці, яка забезпечує їх збереження. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо.

Порівняльні зразки позначаються індивідуальними позначками і посвідчуються підписом органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Товарознавча експертиза визначає належність товарів (товарної продукції) до певної класифікаційної категорії, якісні зміни товарної продукції та причини цих змін, спосіб виробництва, вартість товарної продукції (у тому числі відсутньої) та інші питання, що стосуються дослідження товарів різних видів.

До числа об'єктів товарознавчої експертизи, яка провадиться в експертних установах, належать: будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, канцелярські товари, одяг, взуття, побутова техніка, фото-, радіо- та відеоапаратура і матеріали, обчислювальна техніка. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари, якщо в експертній установі є фахівці відповідної спеціалізації.

Разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи експерту надається об'єкт дослідження. Громіздкі предмети досліджуються за місцезнаходженням. Якщо ці об'єкти перебувають за місцем проживання громадян, то особа або орган, які призначили експертизу, зобов'язані забезпечити експертові можливість їх огляду.

Якщо перед експертом поставлено питання про вартість майна, особа або орган, які призначили експертизу, мають зазначити, за станом на який час належить вирішувати поставлене питання.

На експертизу може бути поставлене питання про вартість відсутнього майна. У цих випадках особа або орган, які призначили експертизу, повинні зазначити, на підставі яких матеріалів справи, що містять відомості про відсутні об'єкти, повинна проводитись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих та ін.), і надати експертові ці матеріали (їхні копії) або навести ці відомості у постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Об'єкти дослідження направляються експертові в упаковці, яка забезпечує їх зберігання.

Основними критеріями при оцінці товару є його товарна характеристика, показники якості, технічний чи технологічний стан, споживча цінність та купівельна привабливість.

Основними товарними характеристиками, необхідними для ідентифікації об'єктів дослідження, є наступні дані: торговельна марка; модель виробу; комплектність; матеріал виготовлення; країна виробник; дата придбання і термін експлуатації; технічні характеристики; особливості оформлення і виконання, залежно від групи товарів.

Орієнтований перелік питань, які ставляться на вирішення товарознавчої експертизи: 1) найменування товару, до якого виду, сорту та артикулу він відноситься, яким підприємством виготовлений?; 2) ідентичність товару іншому пред'явленому товару, який випускається підприємством або зберігається в організації?; 3) відповідність якості виробів вимогам ДСТУ або вимогам технічних умов контрактів та затверджених зразків?; 4) вимоги яких ДСТУ або яких технічних умов контракту повинні висувуватися до даного товару?; 5) чи не є представлена продукція товаром кустарного виробництва?; 6) час випуску товару, підприємство-виробник?; 7) з якого виду сировини виготовлено показаний товар?; 8) чи виготовлено даний товар з доброякісної сировини або ця сировина була недоброякісною?; 9) який ступінь зносу представленого товару?; 10) чи неоднаковий ступінь зношення даних виробів?; 11) який відсоток вмісту цінних металів у представленому виробі. Чи не є цей відсоток знижений (або підвищений) порівняно з тим, який встановлено, ДСТУ або ТУ?; 12) чи складається цей товар з визначених компонентів?; 13) яка вартість (кілограма, літра, метра, штуки) представленого товару?; 14) як може бути розшифроване маркування представленого товару. Що окремі цифри і букви, які проставлені на даному товарі. Чи відповідають дані маркування даним фактичної якості і сорту товару?.

Ухвалюючи рішення щодо призначення різноманітних експертиз за кримінальним провадженням, особа, яка залучає експерта, має знати можливості та порядок проведення таких експертиз. Необхідною умовою застосування

спеціальних знань є неухильне дотримання вимог процесуального законодавства у разі призначення судової експертизи, що передбачає підготовку матеріалів на експертизу, її проведення у державних, не державних установах або й поза експертними установами. Під час ознайомлення з висновком експерта сторони кримінального провадження повинні насамперед зважати на те, чи має особа, яка надала експертний висновок, статус судового експерта. У разі виникнення будь-яких обґрунтованих сумнівів з цього питання слідчий має звернутися з відповідним письмовим запитом до Міністерства юстиції України. Важливим з погляду перевірки достовірності висновків експерта є питання щодо публікації експертних методик та їх обговорення науковою спільнотою. Проведення судових експертиз лише на основі знань у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла без посилення на опубліковані методичні праці в галузі судово-експертного дослідження є серйозною підставою для сумнівів у вірогідності отриманих результатів. Знання сторонами кримінального провадження основ методики проведення й тактики призначення судових експертиз має важливе значення не лише для правильного оцінювання висновку експерта, а й для вияву власної ініціативи з призначення експертизи за угодою або заяви-клопотання перед слідчим суддею про призначення експертизи.

Після оцінки висновку експерта слідчий може ухвалити одне з таких рішень: визнати висновок якісним, повним та обґрунтованим, таким, що має значення для правильного вирішення справи по суті, і включити його до числа інших джерел доказів та використовувати під час доведення обставин справи; у випадках, коли експертиза буде визнана неповною або недостатньо зрозумілою, за клопотанням учасників кримінального процесу чи за ініціативою слідчого або суду може бути призначена додаткова експертиза, проведення якої доручається тому самому або іншому експерту; коли ж висновок буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи чи з інших причин викликає сумнів у його правильності, під час призначення та проведення експертизи допущені значні порушення кримінального процесуального закону

тощо, може бути призначено повторну експертизу, проведення якої доручається іншому експерту.

Судово-слідча практика свідчить, що саме за допомогою судових експертиз розкривається понад третина всіх злочинів. Судова експертиза займає важливу роль у процесі встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному процесі. У разі ініціювання призначення судової експертизи особливо слід брати до уваги обґрунтування необхідності її проведення, а також питання, що слід поставити на вирішення експерту. Для проведення експертиз також необхідно надати для ознайомлення експерту низку специфічних документів, які здебільшого можна отримати шляхом проведення обшуку або отримавши дозвіл на тимчасовий доступ до документів. Потрібно пам'ятати, що висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, які проводять розслідування, а оцінюється судом на рівні з іншими доказами в кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств: Закон України від 17 листопада 2009 р. № 1720-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 8. – Ст. 51.
7. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 30, ст.542.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
8. Про Судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення // від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122
10. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України № 105/2007 від 12 лютого 2007 року // Офіційний вісник України від 23.02.2007. – 2007. – № 11. – С. 7.
11. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента України від 06.04.2011 № 383/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.
12. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
13. Про утворення територіального органу Національної поліції: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 р. № 830 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2015-п.12>
14. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України. : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.
15. Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні

експертно-криміналістичні центри МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 05.11.2015 р. № 1359.

16. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 12.10.2009 р. № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09>.

17. Пропозиції Генеральної прокуратури України щодо організаційно-практичних заходів протидії “рейдерству” : Лист Генеральної прокуратури України від 06.10.2006 № 12/1/1-109вих-06.

18. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / [упоряд. Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк та ін.]. – Тернопіль: Вид. Терно-граф, 2008. – 424 с.

19. Астахов П. А. Противодействиерејдерским захватам / П. А. Астахов. – М.: Эксмо, 2007. – 240 с.

20. Зеркалов Д. В. Антирейдер: пособие / Д. В. Зеркалов. – К.: Дакор; КНТ; Основа, 2007. – 224 с.

21. Берлач Ю. А. Правове визначення рейдерства / Ю. А. Берлач // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 60–62.

22. Нестеренко В. Ю. Управління ризиком рейдерського захоплення на прикладі автотранспортних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (автомобільний транспорт і дорожнє будівництво)» / В. Ю. Нестеренко. – К., 2010. – 19 с. 13

23. Андреев Д. О. Адміністративно-правові засоби захисту прав власників цінних паперів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Д. О. Андреев. – К., 2008. – 20 с.

24. Єфименко А. Рейдерство або ринок контролю / Анатолій Єфименко // Юридичний журнал. – 2008. – № 11. – С. 116–122.

25. Живко З. Б. Рейдерство: фермент ринкової економіки: монографія / Зінаїда Богданівна Живко. – Львів: Ліга-Прес, 2009. – 270 с.

26. Видяпин О. Рейдер, слабыхмест любитель. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/interview/NI060037.html>

27. Москаленко С. М. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби / С. М. Москаленко // Юридичний журнал. – 2007. – № 3. – С. 117–119.

28. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості 1. Панасенко Р. А. Щодо криміналізації та тлумачення «рейдерства» в Україні / Р. А. Панасенко // Вісник ЛугДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Спецвипуск. – 2010. – № – С. 21–29.

29. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородний, Г. Л. Вознюк. – 3-тє вид., доп. та переробл. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 844 с.

33. Словник іншомовних слів / Уклад.- С.М. Морозов, Я.М. Шкарупа.- М.: Наук. думка, 2000.- 680 с.

30. Зеркалов Д.В. Рейдеры: пособие / Д. В. Зеркалов. КИТ, 2007. – 188 с.
31. Рейдер (економіка). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
32. Кальман О. Г. Рейдерство: причини та заходи протидії / О. Г. Кальман, М. А. Погорецький // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя: ЗЮІ ДДУВС, 2009. – № 3. – С. 150–160.
33. Чернявський С. С. Поняття та сутність рейдерства. Стан і перспективи поширення цього явища в Україні. Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ: зб. метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, Я. В. Монастирський; за заг ред. П. В. Коляди. – К.: УВПД ГШ МВС України, 2010. – С. 96–144.
34. Москаленко С. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблем боротьби / С. Москаленко // Юридичний журнал. – К.: Юстініан, 2007. – № 3(57). – С. 117–119. 14
35. Привалов А. Рассуждение о рейдерстве по методе барона Кювье / А. Привалов, А. Волков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.comuptionet.ru/>.
36. Орлеан А. Щодо криміналізації рейдерства / А. Орлеан, Р. Дурдієв // Вісник прокуратури. – К.: ГПУ, 2007. – № 8(74) – С. 83–88.
37. Гуторова Н. О. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство / Н. О. Гуторова // Юридичний радник. – 2007. – № 2. – С. 6–9.
38. Берлач Ю. А. Правове визначення рейдерства / Ю. А. Берлач // Південноукраїнський правничий часопис. ОДУВС, 2009. – № 1. – С. 60–62.
39. Берлач Ю. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії рейдерству в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ, 2014. - 20 с.
40. Буркальцева Д. Д. Рейдерство як загроза економічній безпеці держави // Формування ринкових відносин в Україні. - 2013. - № 5. - С. 34-40
41. Вівчар О. І. Перманентна генерація розвитку рейдерства в контексті деструктивних економічних явищ // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2014. - Вип. 3.
42. Головань І.В. Рейдерство – модний термін чи зручна ширма? // Вісник господарського судочинства. – 2008. – №6. – С. 125-128
43. Єдиний державний реєстр судових рішень // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
44. Эффективная работа антирейдерской комиссии – шаг к модернизации и наведению порядка с бизнес-климатом / Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246826477
45. Ісар І. В. Рейдерство в Україні як одна з перешкод розвитку ринкової економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2013. - Вип. 1. - С. 352-356

46. Моніторинг рейдерських атак в Україні за січень-лютий 2015 р. (відповідно до повідомлень ЗМІ) // Український інститут дослідження екстремізму. – 2015. – 13 с.
47. Стеців Л. П. Превентивний захист від рейдерської атаки: методичні засади // Науковий вісник НЛТУ України. - 2014. - Вип. 24.2. - С. 298-303
48. Туєв О. А. Кримінологічні засади протидії рейдерству: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2013. - 18 с.
49. Фальшовник Д. В. Рейдерство як різновид протидії законній господарській діяльності // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2014. - Вип. 1. - С. 312-322.
50. Хатнюк Ю. А. Визначення поняття рейдерства та його характеристика у законодавстві України // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2013. - Вип. 4. - С. 174-185.
51. Беліков О. Рейдерство в Україні — реалії сьогодення // Юридичний журнал. 2007. № 4. С. 105–109.
52. Кахович О. О. Рейдерство в Україні: типи, суб'єкти, чинники та особливості // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Вип. 3, Т. 2. С. 91–93.
53. Литвак О., Кучеренко І. Проблема рейдерства очима кримінолога та цивіліста // Вісник Національної академії прокуратури України. 2010. № 4.
54. Федоров Ю. А. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры противодействия). М. : ВолтерсКлувер, 2010. 480 с.
55. Федчак І. А., Ільницький В. Я. Рейдерство: поняття та заходи протидії // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 408–416.
56. Москалик О. М. Рейдерство в Україні як загроза національній безпеці / О. М. Москалик // Механізм правових регулювань правоохоронної та правозахисної діяльності. – 2010. – № 5. – С. 18.
57. Кальман О.Г. Рейдерство: причини та заходи протидії / О.Г. Кальман, М.А. Погорецький // Закон и право. – 2008. – № 3. – С. 87.
58. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.
59. Варналій З.С. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / З.С. Варналій, І. Мазур // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2007. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/1.htm>.
60. Беліков О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення // Юридичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 105-109.

61. Денисюк С.Ф. Громадський контроль як гарант законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів України / С.Ф. Денисюк. – Х.: Золота миля, 2010. – 368 с.

62. Аналітична довідка : матеріали комітетських слухань Верховної Ради України “Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців”. – К. : Міжвідом. наук.-дослід. центр з пробл. боротьби з організованою злочинністю при РНБО, 2008. – 127 с.

63. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії / Камлик М. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.pdf.

64. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством : метод. рекомендації / Ущиповський В. Ф., Сахарова О. Б., Лопатін С. І. та ін. – К. : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2007. – 63 с.

65. Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України / Таращанська О. Б. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10tobseu.pdf.

66. Задихайло Д. Корпоративне управління : навч. посіб. / Д. Задихайло, О. Кібенко, Г. Назарова. – Х. : Фоліо, 2003. – 687 с.

67. Вознюк В. В. Рейдерство як інструмент боротьби за інтереси / В. В. Вознюк // Європейські перспективи. – 2010. – № 3. – С. 67–72.

68. Панасенко Р. А. Щодо визначення поняття рейдерство / Р. А. Панасенко // Держава та регіони, Серія: Право. – 2009. – № 4. – С. 171–174.

69. Таращанська О. Б. Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України [Електронний ресурс] / О. Б. Таращанська // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10tobseu.pdf

70. Мальська М. П. Корпоративне управління: теорія та практика: підручник /М.П. Мальська, Н.Л. Мандюк, Ю.С. Занько. – К.: ЦУЛ, 2012. – 360 с.

71. Колесник М. А. Зарубіжний досвід протидії рейдерству та можливості його використання в Україні [Електронний ресурс] / М. А. Колесник//Право і безпека. – 2010 р. – № 5. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_5/PB-5/PB-5_2.pdf

72. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З. С. Варналій, І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3).

73. Грек Б. М. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / Б. М. Грек, Т. Б. Грек // Адвокат. – 2010. – № 9 (120). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2010_9/2010-9-Grek.pdf

74. Семенов А. А. Государственные институты в системемеждународныхкорпоративныхслияний и поглощений [Електронний ресурс] / А. А. Семенов // Вісн. Донец. нац. університету. 2012. – № 1. – Режим

доступу:

http://www.nbuu.gov.ua//Soc_Gum/VDU_ekon/2012_1/VDU_2012_1/164.pdf.